

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Mateja Batagelj

Mentor: red. prof. dr. Igor Lukšič

Somentor: red. prof. Dr. Rastko Močnik

**BITI »ANTI« IN DELOVATI »KONTRA« KOT NAČIN
KONSTITUIRANJA POLITIČNEGA PROSTORA**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

Zahvala

Najprej bi se želela zahvaliti nekaterim posameznikom, ki so pomembno prispevali k nastanku pričujočega dela.

Iskrena hvala obema mentorjema; prof. dr. Igorju Lukšiču za vsestransko pomoč pri pisanju diplome in prof. dr. Rastku Močniku za podporo in izjemen miselni izziv, ki mi ga vaša predavanja vedno znova predstavljajo.

Hvala Eriki, mami in očetu za dolgoletno podporo.

Navsezadnje pa zato najbolj iz srca, izrecna zahvala Semotu (Andreji Semolič), Frenkiju (Ani Frank) in Nejiču (Neji Križan Žagar), ki mi vsa ta leta stojijo ob strani in me prenašajo tako kot sem, kar zadnje čase ni bilo lahko delo - kaj bi Bato brez vas 😊

KAZALO

UVOD.....	3
METODOLOGIJA.....	7
1. POGLAVJE.....	9
Krizna predstavniške demokracije in njeno odmikanje od politike.	
2. POGLAVJE.....	12
Izginjanje političnega prostora.	
3. POGLAVJE.....	15
Analiza kapitalizma kot dominantnega produkcijskega načina in soočanje z ideologijo liberalizma.	
4. POGLAVJE.....	19
Oblikovanje nacionalnega ljudstva kot homogenega političnega subjekta in njegova politična (ne)moč.	
5. POGLAVJE.....	23
Aktualnost Družbe spektakla in pomen komunikacije.	
6. POGLAVJE.....	29
Soočanje z zatonom sistema in nujnost antisistemske strategije.	
7. POGLAVJE.....	36
Vznik politične alternative v okviru biopolitične paradigme.	
8. POGLAVJE.....	40
Kako gibanja gradijo politični prostor in kakšne so nove politične subjektivitete.	
ZAKLJUČEK.....	44
VIRI IN LITERATURA.....	46

UVOD

Zakaj biti antisistemski in kako delovati kontra sistemu ter kako na ta način oblikovati politični prostor? ... to je vprašanje, ki se skriva pod zgornjim naslovom in na katerega bomo skušali odgovoriti tekom pričujočega dela.

Predponi anti in kontra, ki se uporabljata za izražanje nasprotovanja ne pomenita zgolj zavračanje nečesa, ampak pogojujeta tudi vzpostavitev nečesa drugega, novega. Antisistemskost kot način delovanja v političnem prostoru za sabo posledično povleče tudi graditev alternative.

Antisistemska strategija političnega delovanja nasprotuje sistemu, ki je izkoristil svoje možnosti razvoja in postal uničevalski – s svojo agresivnostjo pa hoče v zaton s seboj povleči tudi vse družbene sfere.

Biti proti sistemu torej pomeni pospeševati njegov konec, pospeševati procese razkrajanja starega sistema in sooblikovati novega. Družbeni sistemi, tako kot vsi sistemi, na novo nastajajo, doživljajo vzpone in padce ter gredo skozi različne faze, vendar so tudi samodestruktivni; v sebi namreč nosijo pogoje za svoj propad. Ravno v sistemu je potrebno poiskati pogoje njegove destrukcije. Čeprav je sistem v svojem zatonu najbolj agresiven, je to bistven moment za sooblikovanje novega sistema, saj dopušča vse možnosti odprte. Čas prehoda v nov sistem je ključen za oblikovanje tega, saj so v tej fazi procesi oblikovanja družbenih razmer zelo dojemljivi za vsakršno (so)delovanje, bodisi kolektivno bodisi individualno. In tu se skriva največji potencial antisistemskih gibanj, ki s tem ko vplivajo na razkroj sistema hkrati gradijo zavest o tem, da imamo možnost sooblikovati nov sistem. Pritrjujejo dejstvu, da so spremembe, tako družbene kot politične, mogoče in nekaj povsem normalnega.

Predponi anti in kontra torej ne merita na nekaj defenzivnega in reaktivnega ampak konstruktivnega. Antisistemskost kot politična strategija gradi drugačen politični prostor, gradi prostor, ki je odprt za vsakršno delovanje in na ta način se politika sploh vzpostavlja. Kajti politika, ki zahteva priznavanje avtonomnega področja, mora graditi na heterogenosti političnih subjektov in mora dopustiti različne možnosti bivanja in delovanja.

Vendar pa politična sfera že dolgo ni več avtonomna; odkar je postala nepropustna za vsakršno delovanje političnih akterjev, ki bi nasprotovalo oblastni garnituri, je izgubila svoj potencial samostojnega upravljanja s samo seboj.

Vzpostavitev relativno avtonomne politične sfere, ki je dosežek meščanske revolucije, se je namreč pod vladajočo liberalno ideologijo sfizila. Tekom časa je prišlo do prežemanja elementov politične, ekonomske in kulturne sfere, ki so naposled le podpirale vladajočo ideologijo in služile vzdrževanju razmer dominacije, ki jih je ta ideologija pogojevala.

Politična sfera je (p)ostala blokirana s tem, ko je začela služiti reprodukciji vladajočega (političnega) razreda. Z razmahom liberalne ideologije sta se svoboda in enakost, kot temeljni značilnosti političnega prostora, izkazali za lažni brž, ko so se pojavili prvi znaki politične kritike. Vsaka politična akcija, ki je vsebovala elemente nasprotovanja, je bila označena za sovražno, destruktivno in je bila nazadnje izrinjena iz političnega področja. Prostor politične heterogenosti se je začel ožiti in ga danes dejansko ni. Današnji problem pa je še akutnejši saj smo prišli do točke, ko je sam obstoj politike postal vprašljiv.

Elementi politike, ki se pojavljajo v drugih sferah, samo politiko izničujejo. Vendar problem ni samo v prežemanju sfer ampak tudi v tem, da je liberalna ideologija izkoristila, da se jim na ta način odvzame avtonomija in prisili v vzdrževanje *status quo*, ki je razmerje dominacije. Vse sfere služijo reprodukciji vladajoče kaste, prostora za alternativo pa ni.

Antisistemska strategija je torej danes nujna bolj kot kdaj koli prej, kajti blokacija politične sfere vodi v izumrtje politike. Ravno svoboden politični prostor pa je potreben, da delujemo v smeri večje enakosti med ljudmi, ki pa mora biti omogočena tudi v drugih sferah.

In kakšna je alternativa, ki jo ponuja današnja protisistemska strategija?

Antisistemska alternativo danes gradijo gibanja, ki zavračajo neoliberalni diskurz, vsiljen kot geokultura vladajočega sistema. Gibanja nasprotujejo neoliberalni globalizaciji, ki vse družbene aktivnosti zreducira na ekonomsko dimenzijo. Protisistemiški politični angažma je še kako potreben v današnjem družbenem redu, ki deluje totalno, saj je vase posrkal vse sfere življenja in jih podredil trgu. Današnji

družbeni sistem je predvsem ekonomski sistem; kapitalistični sistem pa je že v osnovi izkoriščevalski, je sistem, ki vzpostavlja in vzdržuje neenakost, saj vzpostavlja družbene odnose dominacije in podrejenosti. Kapitalistični sistem je danes prišel do točke, ko je presegel strukturne možnosti prilagajanja in zašel v krizo. Antisistemska strategija na tej točki predpostavlja blag prehod iz krizne situacije in vzpostavitev sistema, ki ne bi bil ujet v tržno logiko in profitizacijo življenja.

Prav življenje pa je to, kar je potrebno osvoboditi izpod jarma oblasti. Oblast kot nevidna sila, ki je razpršena in vseprisotna, upravlja, usmerja in določa življenje. Antisistemska gibanja se prav na biopolitičnem horizontu trudijo osvoboditi življenje kot možnost, potencialnost. Sodobne forme življenja, ujete v homogenost, se morajo izoblikovati kot heterogene polnosti možnega.

Antisistemska gibanja ponujajo možnost oblikovanja drugačnega družbenega sistema, ki bi dopuščal heterogene oblike življenja. Gibanje gibanj, imenovano tudi gibanje za globalizacijo pravic oz. gibanje za globalno pravičnost nosi v sebi diskurz, ki pomeni celostni eksistenčni angažma in v ospredje postavlja interpretacije dogodkov, (so)delovanje, direktno akcijo in samorefleksijo.

V pričujočem delu bomo analizirali, kako nam omenjena antisistemska pozicija omogoči način konstituiranja političnega prostora. Torej, kakšen politični prostor gradijo gibanja?

Postavili bomo tezo, da gradijo prostor mnogoterosti. Gradijo politični prostor, ki temelji na javnem delovanju ljudi, ki so svobodni in med seboj enaki. Prostor mnogoterosti se razlikuje od pluralističnega političnega prostora, ki vzpostavlja politični subjekt – ljudstvo – kot homogen politični subjekt. Homogenost ljudstva se je v nacionalni državi gradila na sistemu vključevanja in izključevanja. Ljudstvo je svojo univerzalnost vzpostavljalo na partikularizmu, ki ga je pogojevala pripadnost nacionalni skupnosti.

Mnogoterost presega pojem pluralnosti v tem, da predpostavlja heterogene oblike življenja, ki rojevajo nove politične subjektivitete. Multitude, kot nove politične subjektivitete, odpirajo prostor nedržavne javne sfere, ki ne podleže pluralizmu ideoloških ozadij.

Antisistemska gibanja so revolucionarna v tem, da ne ciljajo na prevzem državne oblasti, svojih interesov ne želijo artikulirati skozi strankarsko aparaturo ampak jim gre zgolj za širjenje političnega prostora, kjer bo omogočeno delovanje vseh. Ne potrebujejo in ne želijo reprezentacije, zato zavračajo vsakršno umestitev v strankarske pole.

Gibanja odpirajo pot imaginaciji, da je drugačen svet mogoč. In to je teza, ki jo danes le redko kdo upa misliti. Globalna (družbena) gibanja gradijo politični prostor v konceptu biopolitike in si prizadevajo uiti nadzoru oblasti, da bi osvobodili življenje izpod jarma homogenosti.

METODOLOGIJA

V diplomski nalogi bomo analizirali naslednje teze:

- Antisistemska strategija je danes nujna za oblikovanje političnega prostora, ki udejanja politiko na način javnega delovanja mnogoterih subjektivitet in gradi nedržaven javni prostor.
- Antisistemska strategija je v času prehoda iz starega sistema v nov sistem nujna za ublažitev krize (in njenih posledic) do katere pride z razkrojem starega sistema.
- Prehod v nov sistem je dojemljiv za vsakršno delovanje bodisi individualno bodisi kolektivno in ponuja možnost sooblikovanja novega sistema – na takšnem delovanju gradijo današnja antisistemska gibanja.

Metodološki okvir je sestavljen iz analize in interpretacije sekundarnih virov in z metodo konceptualne analize.

Dotični naslov naloge smo izbrali zato, da pokažemo na nujnost širjenja političnega prostora, ki se duši v idealiziranju parlamentarne demokracije kot najbolj pravičnega in uravnoteženega sistema, ki pa ne odslikava realnih razmer v družbi. Politično delovanje je v takšnem sistemu možno samo preko strankarskega ustroja in političnih institucij, bodisi z aktivnim delovanjem v stranki oziroma z lobiranjem nanjo. Politično akterstvo je omogočeno samo poklicnim politikom. Antisistemska strategija temu nasprotuje, saj politični prostor mora biti odprt za vse možne akterje in njihov raznovrsten način delovanja, če naj se zagotovi enakost in svoboda vseh, ki so mnogoteri.

Poskusili bomo pokazati zakaj in kako je do tega prišlo in kakšne posledice je to imelo za sam obstoj politike.

Kriza parlamentarne demokracije, s katero se danes srečujemo, se je pokazala v neuresničljivosti predstavniškega sistema. Predstavniški sistem se je izkazal za neuspešnega ravno v udejanjanju političnega pluralizma, kjer naj bi predstavljal različne, a vse ljudi. Pokazal pa se je za učinkovitega v vzdrževanju političnega prostora, ki homogenizira politične subjekte in reproducira odnose dominacije.

Oženje političnega prostora poraja dvom v politično emancipacijo, ki ni prinesla splošne emancipacije, ampak je podpirala in še naprej podpira določen način kapitalističnega izkoriščanja. Liberalna ideologija je to opravičevala kot normalno stanje. Opisali bomo kakšne učinke ima kapitalizem na oblikovanje družbenih odnosov in s teorijo družbe spektakla analizirali način konstituiranja družbene realnosti.

Z analizo antisistemske strategije želimo pokazati na nujnost razširitve političnega prostora in obuditi zavest, da so politične spremembe nekaj normalnega in če je oblast nekaj neizogibnega, je tudi upor proti njej zmeraj prisoten.

1. POGLAVJE

KRIZA PREDSTAVNIŠKE DEMOKRACIJE IN NJENO ODMIKANJE OD POLITIKE

V zadnjih letih smo priča dejstvu, da je parlamentarna demokracija v krizi. Pod vprašaj se postavlja sam pojem predstavništva, ki se je v politiki izkazal za neučinkovitega, vsaj kar se tiče kanaliziranja različnih interesov različnih ljudi v politično areno. Poskusili bomo analizirati, zakaj in kako je do tega prišlo.

V predstavniški demokraciji, kjer naj bi ljudstvo vladalo in odločalo, je le-to postalo prezrto in izigrano. Še noben politični subjekt, ki se mu pripisuje tako velike kompetence kot je vladanje in odločanje, ni bil tako izničen s tem, ko je bil zminimaliziran na volilni glas. Razkol med ljudstvom in oblastjo že dolgo časa bije v oči. Predstavniški sistem, kot sodoben politični sistem, ki prevaja odnos med ljudstvom in oblastjo, je odpovedal ravno v tistem segmentu, ki ga najbolj razlikuje od ostalih političnih sistemov – v predstavništvu. Predstavniški sistem, katerega bistvo je, da predstavlja (različne oz. vse) ljudi, je mrtvo ravno v tem predstavljanju, saj predstavlja samo »eno vrsto ljudi«, to je elito. Predstavlja manjšino ljudi, ki svoje interese artikulira kot interese večine in to doseže (in vzdržuje) s silo.

V svetu torej vladajo elite, ki ne upoštevajo volje ljudstva ampak potrebujejo zgolj njegovo številčnost, da se sistem reproducira in se vzpostavi *status quo*. Predstavniška demokracija, ki še zmeraj velja za najbolj uravnotežen politični sistem, ne uresničuje svojega pomena; priča smo namreč vladavini reprezentance, ki predstavlja elito in se dejansko obnaša kot elita. Vladavina reprezentance je tako rekoč vladavina elite.

Mnogi so videli rešitev krize predstavniške demokracije v participativni demokraciji, kjer naj bi ljudje sodelovali v politični areni in sooblikovali politične odločitve. Vendar se napoved ne uresničuje, saj je participativna demokracija večinoma definirana kot nadgradnja predstavniškega sistema, kar pa nas pripelje v slepo ulico, če vemo, da je predstavniški sistem izničen ravno v predstavništvu in kjer je so-delovanje ljudi nezaželeno.

Kriza predstavniškega sistema se je začela, ko je bila reprezentacija »dojeta kot substitut za politično akcijo« (Kuzmanić 1996, 229) in je strankarski sistem prevzel monopol nad političnim prostorom. Vsaka politična akcija izven predstavniškega sistema je tako definirana z nasiljem in s tem dojeta kot nevarna za oblast. Kdor nasprotuje politični garnituri, je označen za kritika in je s tem potencialno nevaren za vladajočo strukturo.

Politika se je izenačila s prostorom za uveljavljanje političnih interesov, le-ti pa se lahko uveljavljalo le skozi reprezentacijo, ki jo ponujajo stranke. Politične stranke so se oblikovale, da bi predstavljale različne interese ljudi in jih artikulirale v politični areni. Stranke se spustijo v boj za oblast, ki poteka preko volilne mašinerije, vzpostavijo razmerje moči med sabo in nato naj bi uveljavljale interes svojih predstavljajočih.

Vendar, kaj se zgodi, ko začnejo stranke, ki pridejo na oblast, uveljavljati svoje interese, ki se razlikujejo od interesov ljudi, ki so zanje volili? Mar ne gre za izigravanje ljudstva in izničevanje mehanizma volitev, ki je v predstavniški demokraciji definiran kot glavni vir ljudske moči? Koliko moči ostane ljudem, ki morajo, če želijo vladati in soodločati, prenesti svojo oblast na stranke? Ali lahko vladaš oz. ali sploh lahko soodločaš, če si ostal brez moči? Če ljudstvo ne more izvajati svoje suverenosti neposredno temveč le po svojih predstavnikih, mar ni s tem (politično) odvisno od njih? In kako si lahko kot *zoon politikon* svoboden in enak, če si odvisen od nekoga¹?

To so le nekatera vprašanja, ki razkrivajo krizo strankarske demokracije; le-ta je razvidna tudi iz tega, da med strankami ni programskih razlik in tako volivec ali volivka nimata izbire pri sprejemanju politične odločitve, komu zaupati svoj glas. Volilna preferenca se izoblikuje na podlagi všečnosti marketinško spretno izdelane volilne kampanje. »Sodobna politika sili glavne akterje v všečnost pred mediji, in s tem tudi v idejno izpraznjenost.« (Lukšič 2000,19)

Z manjšimi odtenki so strankarski politični programi enaki, z njimi namreč želijo pridobiti čim večje število volilnih glasov. Nimajo specifične ciljne publike, njihov namen je pridobitev vzvodov oblasti. Boj za oblast je zanje ključnega pomena, saj s tem legitimizirajo svoj obstoj in reproducirajo način obstoja političnega prostora. Politična elita si zato prizadeva, da bi si zagotovila monopolni nadzor nad političnim sistemom. Politika namreč lahko poteka samo skozi strankarski aparat, vsak politični akter, ki

¹ Vprašanja, ki se na prvi pogled zdijo banalna, mečejo senco dvoma na sam pojem predstavniške demokracije in suverenosti ter njuno povezavo. Več o tem glej v Pikalo (2003) in Negri in Hardt (2003).

zavrača komunikacijo in sodelovanje s strankami ali v stranki, je označen za sovražnega politiki oz. je, kot se temu reče, politično nekorekten. Politična korektnost pa je »ideološki mehanizem, ki ubija politiko«. (Močnik 2003, 144)

»Ideologija »politične korektnosti« prestavlja javno besedo ven iz politike in vzpostavlja novo polje, ki je formalno sicer »javno«, a je strukturirano po načelih »zasebne konverzacije«. Ta »zasebna konverzacija« je zlasti *prostaška* zasebna konverzacija, pogovor, v katerem se uveljavlja moč vladajoče ideologije«. (ibid, poudarki R.M.)

Eden od pogojev delovanja političnega sistema je ustvarjanje politične javnosti, ki pa jo politične stranke s svojim načinom delovanja uničujejo. Javnost, ki jo ustvarjajo stranke namreč ni politična, saj zavračajo vsakršno delovanje, ki ne sovпада z njihovimi političnimi interesi. Javnost, ki jo oblikujejo in zasedajo politične stranke, je konstrukt politične elite, ki služi interesom vladajoče ideologije, tj. vzdrževanje monopola nad političnim sistemom. Nastane omejen politični prostor, kjer ni prostora za vse politične akterje in njihova različna stališča in delovanja.

»Učinki javnega mnenja niso odvisni od zasebnega mnenja, zato ker javnost vselej že temelji na nekem *institucionaliziranem* mnenju, ki deluje »ne glede na in odvisno od« zasebnih mnenj.« (Močnik 2003, 43, poudarki R.M.)

Strankarske prakse obvladujejo politični prostor, vsakršna drugačna politična akcija je izrinjena iz politične sfere. Predstavniški sistem ne preslikava voljo ljudstva v politični prostor ampak jo negira – torej je »reprezentacija hkrati oblika stvaritve in oblika izključevanja.« (Negri in Hardt 2003, 111)

Predstavniška demokracija je posredna oblika demokracije in je zato tudi omejena, saj je sodelovanje ljudstva pri izvajanju oblasti kratko in omejeno, izraža se večinoma samo na volitvah, ki so v parlamentarni demokraciji edini legitimni vir politične avtoritete. Vladavina ljudstva v tem primeru ni mogoča, predstavniška demokracija omogoča le vladavino ljudstvu.

Politična sfera se v parlamentarni demokraciji oblikuje preko posrednikov in predstavnikov, zastavlja pa se vprašanje kako udejanjiti demokracijo brez predstavništva? Ali lahko mislimo politiko, ne da jo mislimo skozi reprezentacije?

2. POGLAVJE

IZGINJANJE POLITIČNEGA PROSTORA

Predstavniški sistem je danes ostal samo še matematična formula za razdelitev oblasti, pojem demokracije pa samo še floskula, ki jo politična elita vzame iz predala za časa volilne kampanje, da si zagotovi legalnost in legitimnost oblasti. Kaj je ostalo od demokracije, te famozne skovanke iz grških besed *demos* (ljudstvo) in *kratein* (vladati)? Ostalo je samo *kratein*. Kdo vlada? Ljudstvo zagotovo ne!

Pravzaprav ni problem, da ljudstvo ne vlada, problem je, da se ljudstvo s tem vprašanjem sploh ne ukvarja. Pojem vladanja je izenačen s pojmom oblasti, sam pojem politike pa definiran negativno: politika je nemoralna, koruptivna, je nujno zlo, pomeni umazati si roke,... Ljudstvo je, razočarano nad neizpolnitvijo obljub predstavnškega sistema, nad politiko »obupal« in jo pustilo umirati. Z razočaranjem nad socialdemokratskimi vladami, ki niso izpolnile svojih obljub o »spremembi sveta na bolje«², je zbledelo upanje, da so državne strukture sposobne povečati občo blaginjo. Posledica tega je bila razširjen antietatizem, ki je »vseboval splošno delegitimizacijo državnih struktur in obrat k zunaj državnim institucijam moralne solidarnosti in pragmatične samozaščite«³.« (Wallerstein 1999, 30)

Sam pojem politike se je začel sprevračati, ko se je politični prostor začel ožiti in se je zanemarilo temelj političnega, to pa je (javno) delovanje ljudi. Politika je ostala zminimalizirana na politično tehnologijo; na politične institucije, na politične organe, na politične stranke,... kar (lahko) imenujemo politična tehnologija (po Aristotelu *politike tehne*), čemur Kuzmanić pravi ničelna točka političnosti (Kuzmanić 2002, 25). To ni predpogoj politike ampak so to »kvečjemu strdki nekdanjega, poprejšnjega političnega delovanja minulih generacij in časov« (ibid).

Vsaka generacija, če naj bo politična, si mora oblikovati prostor političnega in mora imeti možnost udeležbe pri njegovem definiranju. Vsaka generacija pa pomeni nekaj

² To idejo je v devetdesetih letih obljubljal doktrina tretje poti, ki naj bi pomenila liberalizem s človeškim obrazom, vendar je ideja socialnega kapitala hitro šla v pozabo.

³ »S tem je spodkopan nosilni steber modernega svetovnega sistema, sistem držav, steber, brez katerega neskončna akumulacija kapitala ni mogoča.« (Wallerstein 1999, 31)

novega, pomeni začetek nečesa. Po Hannah Arendtovi je politika ravno sposobnost začenja; »sposobnost ljudi, da s skupnim delovanjem zastavijo nov začetek« (Arendt 1996, ?).

Ta sposobnost začenja v politiki pritrjuje tezi, da so spremembe v družbi konstantne, so nekaj »normalnega«. In za spremembe je potrebno delovanje, politično delovanje, ki mu predhodi in sledi govorjenje. To ni govoričenje, ampak pomeni vzpostavitev javnega prostora, kjer je omogočen javni govor vseh in je komunikacija obojesmerna oz. več smerna. Moč komunikacije v politični sferi ne sme podleči nagovarjanju s pozicije moči, ki si prizadeva za prevlado nad komunikacijskimi kanali, kajti »politična govornica ne prenese namreč neenakosti« (Kuzmanić 2002, 21).

Z izginjanjem temeljnih lastnosti politike je politični proces postal avtomatizem, v katerem gre za uveljavljanje lastnih interesov politične elite, ki v končni fazi pomeni borbo za volilne glasove. Politika, ki so jo ustvarili ljudje, je svoje izdelovalce izrinila. Prostor (političnega) delovanja je zreduciran oz. substituiran s prostorom vladanja, pojem politike pa izenačen s pojmom oblasti. Današnja politična garnitura se v bistvu obnaša antipolitično, saj je pojem politike poistovetila s pojmi vladanje, vodenje, upravljanje, nadziranje,... delovanje ljudi pa je samo ovira v politiki. Kakšen paradoks, glede na to, da je politika dosegljiva zgolj s političnim delovanjem ljudi.

Politično delovanje ljudi kot temeljna aktivnost vzpostavljanja političnega prostora pa pogojuje še eno značilnost političnega, in to je koncept enakosti.

Politični prostor je prostor pojavljanja, kjer ljudje javno delujejo in nastopajo kot med seboj enaki (in svobodni). Prav enakost je tista začetna točka, ki vzpostavlja prostor političnega. Politika, pravi Arendtova (Kuzmanić 2002, 22) »je v tistem prostoru med nami, ki smo in kolikor smo enaki«. Politični prostor je mogoče vzpostaviti le s političnim delovanjem številnih ljudi, ki se imajo za enake in priznavajo so-udeleženo vseh.

Ravno zato, ker smo ljudje rojeni enaki in svobodni, lahko delujemo politično. Avtonomna politična sfera je svojo hegemonijo nad drugimi sferami zgradila ravno na monopolu nad svobodo in enakostjo. Tu, na političnem področju, smo bili svobodni in enaki, da ne bi bili svobodni in enaki na drugih področjih. Politična emancipacija namreč ni prinesla tudi emancipacije na drugih področjih, ampak je prej pogojevala

neenakost in nesvobodo na drugih področjih. Kajti v kapitalističnem produkcijskem načinu, kot ekonomskem sistemu, ki proklamira liberalizem kot vodilno politično misel, sta svoboda in enakost nemogoča, ker že sam kapitalizem temelji na odnosu podrejenega in nadrejenega. In ker je kapitalizem sistem, ki ga vladajoča politika podpira, podpira tudi neenakost in nesvobodo. Svoboda in enakost tako ustvarjata družbene razrede in proizvajata kapitalistično izkoriščenost⁴. V realnem kapitalizmu politična emancipacija ne prinese družbene svobode.

Na to dvoumnost politične emancipacije je opozoril že Marx, ko razlaga, da se politična sfera ne more emancipirati, ne da bi se emancipirala od vseh drugih sfer družbe in s tem emancipirala tudi vse druge sfere družbe; »politična emancipacija sama še ni človeška emancipacija⁵« (Marx 1969, 169).

Enakost in svoboda, ideala političnega delovanja, sta se izkazala za nedosegljiva v času razmaha liberalne ideologije. Kot smo že uvodoma zapisali, je vzpostavitev avtonomne politične sfere dosežek meščanske revolucije. Ko pa je kapitalistična formacija podprla liberalizem kot vodilno politično doktrino, so se družbene sfere začele med seboj mešati. Avtonomija politične sfere se je začela krhati, ko so je liberalističen diskurz vsilil v vse sfere družbenega. Družbeno okolje je tisto, ki oblikuje družbena razmerja, in ta razmerja so razmerja dominacije. Na tem mestu, sta se tudi politična svoboda in enakost izkazali za lažni, kajti pokazalo se je, da politična sfera služi le reprodukciji razmer dominacije. Vsaka politična aktivnost, ki ni podpirala liberalistične logike, je bila izrinjena iz političnega prostora, saj je predstavljala grožnjo oblasti.

Politični prostor se je pričel krčiti, ko je bilo politično predstavništvo dojeta kot nadomestek za politični akcijo. Politično delovanje je poslej možno le preko političnih institucij, saj imajo politične stranke primat nad politično sfero. Politika je dosegljiva le preko reprezentacije, posamezniku tako ostane le izbira reprezentanta, ki bo, če bo izvoljen, vrnil lojalnost v obliki odgovornosti. Tudi sam pojem odgovornosti, ki naj bi jo izvoljeni reprezentanti čutili do volivcev je sila vprašljiv in nedefiniran. Predpostavlja se, da čutijo izvoljeni poslanci odgovornost do volivcev, ki jih bodo, če ne bodo delovali v njihovem interesu, kaznovali z neizvolitvijo na naslednjih volitvah.

⁴ Svoboden delavec je namreč pogoj za kapitalističen način izkoriščanja.

⁵ V odnosu med politično in ekonomsko sfero je Marx izpostavil naslednje protislovje med politiko in denarno močjo: »Medtem, ko idealno prva stoji nad drugo, je dejansko postala njen podložnik.« (Marx, MEID I, 1969, 185)

3. POGLAVJE

ANALIZA KAPITALIZMA KOT DOMINANTNEGA PRODUKCIJSKEGA NAČINA IN SOOČANJE Z IDEOLOGIJO LIBERALIZMA

Kako je kapitalizem postal dominanten produkcijski način in kakšen vpliv je imela ideologija liberalizma pri tem? Kako je ekonomsko-produkcijska logika prevladala nad politično logiko?

Skozi odgovore na zgornja vprašanja, bom poskusili analizirati, kako je kapitalizem vzpostavil dominacijo v družbi in kaka je to vplivalo na oblikovanje politične sfere.

Ekonomija postane v kapitalizmu sama sebi zadostna, ko so definirani pogoji preživetja sistema in so zagotovljeni ideološki mehanizmi vzdrževanja in legitimiranja takega sistema. Ideologija liberalizma je tista, ki zagotavlja kapitalizmu nemoteno delovanje sistema. S tem, ko se vzpostavi vladavina svetovnega trga⁶, zadobi kapitalistični produkcijski način status nujnosti in občosti. Tržne sile postanejo zmeraj in povsod prisotne, nobeno družbeno polje se jim ne more izogniti. Vseprisotnost kapitalističnega načina produkcije povzroči, da se na sistem gleda kot na objektivni proces v katerega so vsi vključeni.

Liberalističen diskurz upravičuje kapitalizem kot racionalen sistem, ki deluje po lastnih zakonitostih, ki ne smejo biti omejevana. Izpostavlja vladavino svetovnega trga, ki je svoboden in se samoregulira. Propagira dostop vseh do trga, res pa je da nimajo vsi enakega dostopa do dobrin, ki so na trgu – tu naj bi bila na delu nevidna roka trga, ki uravnava tržne sile, dejansko pa povzroča koncentracijo in centralizacijo kapitala. Ustvarjanje dobička tako postane glavna naloga ekonomskega procesa.

Ustvarjanje profita, kot os okoli katerega se vrti celoten kapitalistični sistem, je pogoj akumulacije kapitala. Akumulacija je mogoča zaradi izkoriščanja presežne vrednosti, ki jo v produkcijskem procesu ustvari delovna sila, ki pa do nje ni upravičena. Akumulacija kapitala ne vključuje vse, izključeni so namreč pomembni za vzdrževanje

⁶ Razvoj industrije, ki je prinesel serijsko proizvodnjo in poskok produktivnosti dela, je potreboval vedno nove, velike in stabilne trge, da je bila zagotovljena velika kupna moč.

sistema⁷. Kapitalistični produkcijski sistem je tako že v osnovi izkoriščevalski, saj ustvarja družbene odnose, ki temeljijo na odnosu dominacije in podrejenosti. Ti odnosi se preslikavajo v vse družbene sfere in se neprestano reproducirajo.

Odnosi kapitalističnega izkoriščanja, ki so odnosi podrejenega in nadrejenega, so se razširili vsepovsod – odnosi, ki so značilni za produkcijsko razmerje se namreč pojavljajo v vseh družbenih razmerjih. Že Marx je naznanil, da so odnosi med ljudmi dobili lastnosti, ki so značilne za odnose med stvarmi.

Enakost človeških del dobi stvarno formo enake vrednostne predmetnosti delovnih produktov, mera trošenja človeške delovne sile po njegovem trajanju dobi formo velikosti vrednosti delovnih produktov, in končno, razmerja med producenti, v katerih se uveljavljajo ona družbena določila njihovih del, dobijo formo družbenega razmerja med delovnimi produkti.

(Marx, Kapital, prva knjiga, 1. poglavje, v Balibar 2002, 67)

V kapitalizmu je glavni pogoj industrijske proizvodnje trg, saj pogojuje produkcijo in diktira cene, z omejitvijo gibanja pa nadzira delovno silo. Svoboden trg, ki je svoboden le za prost pretok blaga, zavrača prost pretok delovne sile, saj bi ta vplivala na določitev menjalne vrednosti.

S tem, ko liberalizem zagovarja svoboden trg, zagovarja tudi svobodnega⁸ posameznika, ki osvobojen tradicionalnih spon lahko nemoteno zasleduje svojo željo po dobičku, svoboden trg pa mu ponuja možnost, da to željo uresniči. Kapitalistična družba se tu razbije na individume, solidarnostne vezi v družbenih skupnostih se skrhajo. Svoboden posameznik ni več vezan na religiozno skupnost in na sorodstveno mrežo, njegovo preživetje in preživetje njegove družine ni več vezano na zemljo. V kapitalističnem načinu proizvodnje vzniknejo nove oblike družbene povezanosti; tudi Marx (Marx v Pikalo 2003, 196) nas opozori na nove načine, na katere ljudje stopajo v odnose v kapitalistični produkciji. Osebna odvisnost, ki jo prinese individualistično načelo v liberalizmu, temelji na odvisnosti, ki so jo vzpostavile stvari. (Rosenberg, v Pikalo 2003,196)

⁷ Kapital potrebuje revščino in negotovost na trgu dela, da lahko producira strah pred izgubo ekonomske varnosti, ki mu omogoča ohranjanje razmerij dominacije.

⁸ Ideja svobode je v liberalizmu zmeraj povezana z ekonomsko iniciativo.

Posameznik je odvisen od delovnega razmerja, ki mu omogoča preživetje. Z razvojem industrijske proizvodnje je posameznik vključen v produkcijski proces, kjer na trgu ponuja svojo delovno silo v zameno za plačilo. Vključitev človeka v industrijski produkcijski proces je prineslo razvrednotenje dela – s tem pa tudi razvrednotenje človeka, ko se je poistovetil z delom. Človek, definiran kot delovna sila, je le proizvajalec blaga, in kmalu tudi sam postane proizvedeno blago.

Z vladavino svobodnega trga⁹ je liberalna ideologija zaslužnjila človeka s tem, da je vse družbene aktivnosti podredila tržni logiki. Liberalni kapitalizem je kot prevladujoč produkcijski način spremenil vse sfere družbenega življenja, tudi politiko. Ekonomska sfera je postala gonilna sila družbenega razvoja, ekonomski trg pa je zamenjal politično delovanje.

Vse politike se tako oblikujejo v skladu z zahtevami kapitala. Ne samo politično delovanje, tudi ekonomsko delovanje je možno samo v okviru kapitalističnega načina proizvodnje¹⁰. Globalne politike, ki jih je vzpostavil svetovni trg, proizvajajo nenehen proces hierarhizacije in prisilne (ne)mobilnosti. Trg ni svoboden, ampak selektiven. In take postajajo tudi politike, ki podpirajo kapitalističen produkcijski način in družbena razmerja, ki jih ta vzpostavlja.

Liberalna ideologija je s kapitalističnim sistemom vzpostavila totalen družbeni red, ki je predvsem ekonomski sistem. Mit, ki ga kapitalizem vzpostavi je, da je ekonomija ključna življenjska sfera. In v tej sferi je pomemben svoboden posameznik, ki je racionalna oseba, sposobna odločati o svoji usodi. Svoboden posameznik je temeljna liberalistična prvina in pogoj svobodnega trga. Individualistično načelo liberalizma daje prednost zahtevam in interesom posamezne osebe pred zahtevami in interesi katerekoli družbene kolektivitete.

Kapitalistična družba je individualistična; najprej razbije sebe na individume¹¹, nato pa jih skuša združiti. Vendar pa ne dopušča oblikovanje kolektivitete, ki bi lahko ogrozila dominanten položaj vladajočih skupin. Vsekakor se v individualistični družbi težko

⁹ Koncept vladavine svetovnega trga predpostavlja, da imamo opravka samo z enim in enotnim trgovom, ki je supraterritorialen. Vendar pa ni samo enega svetovnega trga, ker tudi »kapital ima vedno svojo teritorialno bazo«. (Pikalo 2003, 198)

¹⁰ Wallerstein (Wallerstein, Utop, 15 ?) meni, da politične strukture in podjetja, ki skušajo sprejemati odločitve izven tržne logike, tvegajo, da bodo izgubile oblast oziroma zmožnost vplivanja na sistem. Potrebno pa je še dodati, da je kapitalističen način proizvodnje poglavitni produkcijski način, ni pa edini; drugi načini produkcije podpirajo njegov dominanten položaj.

¹¹ Instanca integracije, ki določa in regulira atomiziranega posameznika, je pravo.

vzpostavi kolektivno delovanje in to odgovarja liberalnemu kapitalizmu, ki potrebuje urejene družbene razmere, ne pa močne množice, ki lahko svojo moč uperi proti vladajoči strukturi in destabilizira razmere.

Kohezija družbe pa je vendarle dosežena in to vlogo prevzame nacionalna država. Kapitalizem, ki je povzročil nacionalno državo, si je s tem zagotovil nemoteno delovanje sistema, kajti država je v paru s kapitalizmom množila svoje funkcije (z vzpostavljanjem izobraževalnega sistema in administrativnih institucij). (Anderson 1998, 155)

Ta družbena sprememba, nastala z nastankom nove zamišljene skupnosti¹² – nacije - je transformirala zavest. Nacija je dojeta kot zgodovinski in družbeni produkt, nacionalna identiteta je poenotila ljudstvo, ki je poslej definirano kot nacionalno ljudstvo.

In kakšna je tu vloga liberalizma? Liberalizem sublimira vsakršne konflikte, ki lahko vzniknejo znotraj nacije; namesto političnega boja, dobimo politični pluralizem.

¹² Več o tem glej v Anderson (1998).

4. POGLAVJE

OBLIKOVANJE NACIONALNEGA LJUDSTVA KOT HOMOGENEGA POLITIČNEGA SUBJEKTA IN NJEGOVA POLITIČNA (NE)MOČ

Ljudstvo v nacionalni državi predstavlja politični subjekt, ki mu je zaupana sposobnost odločanja in vladanja. Ljudstvo ima v rokah oblast, ki jo izvršuje neposredno¹³ in to z volitvami. Ljudstvo je nosilec suverene oblasti, svojo suverenost pa izvaja preko izvoljenih predstavnikov. Predstavnštvo je tako izraz suverenosti ljudstva, ki jo državljani izkazujejo z volilnimi glasovi. Ključni faktor za oblikovanje parlamenta so torej volitve, ki predstavljajo posredni mehanizem odločanja ljudi.

Vzpostavitev predstavniške demokracije je prinesla institucionalizacijo političnega pluralizma, vprašanje pa je, kako se udejanja. Politični pluralizem je bil namreč definiran kot nadomestek političnega boja, priložnost, da se politika odstrani z ulic in preseli v politične stranke in institucije.

Politični pluralizem naj bi pomenil možnost, da se v boju za oblast pomerijo različni politični akterji, ki zasledujejo različne interese. Vendar pa se je to izkazalo za neuspešno, kajti pluralizem v politiki je bil pluralen samo v primeru elit. Različne elite so naskakovale oblast in če so jo pridobile, so lahko sprejemale odločitve, s katerimi so uveljavljale lastne interese. Politični pluralizem je bil učinkovit v načinu reprodukcije politične elite, ni bil pa učinkovit v kanaliziranju različnih političnih zahtev ljudstva.

Pluralna politična sfera ni predstavljala mnogotere politične subjekte, ki bi lahko (na različne načine in različno) politično delovali. Z idejo nacionalnega ljudstva smo dobili homogen politični subjekt. Poenoteno ljudstvo je s tem izgubilo svojo politično moč, saj se je moralo pokoravati celoti; raznovrstnost mišljenja in delovanja ni bilo moč udejanjiti. Ljudstvo je svojo politično voljo lahko izkazovalo samo preko strankarske mašinerije.

Homogen politični subjekt, ki ga oblast potrebuje, da vzdržuje monopol nad političnim odločanjem, uteleša ljudstvo nacionalne države. Prav z nastankom nacionalne države se

¹³ Tako je zapisano tudi v Ustavi RS, drugi odstavek 3. člena: V Sloveniji ima oblasz ljudstvo. Državljanke in državljani jo izvršujejo neposredno in z volitvami, po načelu delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno. (Ustava RS, Uradni list RS, 1999, 10) Vprašanje pa je, kako lahko preko posrednikov izvršujemo oblast neposredno?

je izničila heterogenost političnega prostora. Kajti ljudstvo, ki se je formiralo kot politično ljudstvo v boju proti tiraniji monarha, je izgubilo svoj politični naboj v nacionalnem okolju s prenosom suverenosti.

Ljudska suverenost je poslej nacionalna suverenost, ljudstvo pa svojo političnost vadi v pluralističnem političnem prostoru, ki ne sme nasprotovati nacionalnim interesom – predpostavlja se, da imata ljudstvo in nacija enotne cilje.

Pluralnost ljudstva je pluralnost, ki unificira. Je le videz, ki ljudstvu dopušča, da se definira kot med seboj različni individumi, ki pa v politični sferi delujejo kot homogen politični subjekt. Homogenost ljudstva prinese kohezijo družbe, ki jo uokvirja nacionalna država. Vladajoče elite tako z nacionalistično ideologijo vzdržujejo oblikovanje nacije kot zamišljene skupnosti; ljudstvo je poenoteno v nacijo in skozi to prizmo deluje v politični sferi.

Pluralnost ljudstva pomeni, da se v politični sferi lahko uveljavljajo različni interesi. Vendar pa ti interesi nikoli niso v navzkrižju z oblastjo. Tu se politični subjekt homogenizira in s tem se začne zapiranje političnega prostora.

Vendar pa je poenotenje ljudstva le navidezno, zunanje, kajti znotraj mora biti ljudstvo razbito, razcepljeno na posameznike, da izgubi svojo moč, ki bi potencialno lahko ogrozila oblast. Od zunaj se ljudstvo kaže kot politični subjekt, ki v pluralnem političnem prostoru svojo politično voljo uveljavlja skozi parlamentarno demokracijo, od znotraj pa je to isto ljudstvo razbito na posameznike, ki so usmerjeni v ekonomsko sfero, v svet dela, menjave in potrošništva, daleč stran od politične sfere. Če je po eni strani potrebno ljudi integrirati, da se zagotovi kohezija družbe, pa je na drugi strani potrebno ljudi razcepiti, da se jim odvzame potencialno moč, ki jo kot skupnost lahko uperijo proti oblasti. To se doseže z individualistično ideologijo, ki atomiziranega posameznika usmeri v delo in potrošništvo. V individualistični družbi se težko zagotovi oblikovanje skupnosti, ki bi delovala v skupnem interesu.

Nacija, ki se je formirala skozi politiko, je začela svoje pripadnike od nje oddaljevati. Ko se je nacionalna država utrdila, se je revolucionarni boj ljudstva v tej skupnosti razblinil. Koncept ljudstva predstavlja homogeno množico, ki je identična sama s seboj, svojo identiteto pa gradi na nacionalnih značilnostih, kot so skupna zgodovina, jezik,

kultura in teritorij. To so karakteristike vsake nacije, ki (navznoter) združujejo, še bolj pa (navzven) ločujejo in izključujejo.

Koncept ljudstva¹⁴ je namreč univerzalističen koncept, ki svojo homogenost gradi na izključevanju. Poenoteno ljudstvo gradi svojo moč prav na konceptu med seboj enakih in zavrača vse, ki v ta koncept ne spadajo ali kot sta zapisala Negri in Hardt (Negri in Hardt 2003, 93) »ljudstvo stremi k notranji identiteti in homogenosti ter hkrati izključuje in vzpostavlja razliko do tistega, kar je zunaj«.

Če je nacionalnost ljudstva univerzalna, pa »so« partikularni vsi, ki niso npr. »mi, Slovenci«. Nacija je predvsem meja med univerzalizmom in partikularizmom, kajti »nacija družbeno skupnost enoti in določa njeno zunanjo mejo« (Močnik 1999, 89). Nacionalna pripadnost posameznika in posameznice je »prirojena«, brezpogojna.

»Ta iluzija, ta ideološki videz, zaradi katerih individui »doživljajo« svojo pripadnost naciji kot nekaj, kar naj bi bilo »na-rojeno«, je tisti odločilen ideološki mehanizem, prek katerega nacija deluje kot ničta institucija¹⁵, ki nima nobene druge funkcije kakor to, da omogoča nacionalno konstituirani skupini, da »obstaja«.« (Močnik 1999, 92)

Nacija je kot pluralistična konstrukcija individualna in socialna; sestavljajo jo atomizirani posamezniki, ki pa so obenem strukturirani, integrirani v občestvo. Nacija je skupnost, kjer je posameznik med sebi enakimi; vsak posameznik pripada eni ali drugi naciji, ne more pa pripadati dvema.

Nacija kot skupnost daje legitimnost vladajoči strukturi, ki si jo dodatno podkrepi z vcepljanjem strahu pred nacionalno izgubo. Ta strah pred nacionalnim izginotjem povzroči izgubo občutka varnosti. In prav na tem polju so možne mnoge manipulacije, ki so privedle do upravljanja in usmerjanja življenja.

Nacija kot moderna družbena velestruktura se v današnjem tipu kapitalizma krha. Kapitalizem, ki je povzročil nacionalno državo, danes napad nacionalno ekonomijo. Zaradi neoliberalne globalizacije pešata svobodni trg in administrativna tehnokracija. Z

¹⁴ »Četudi se »ljudstvo« pojavlja kot izvorni temelj nacije, je moderna koncepcija ljudstva dejansko proizvod nacionalne države in preživi samo znotraj njenega specifičnega ideološkega konteksta« (Negri in Hardt 2003, 93).

¹⁵ Več o tem glej v Močnik (1999).

izgubo veldodbička, se je kapitalizem usmeril v deterritorializacijo vseh teritorialnih skupin in jih je na novo teritorializiral, pri čemer pa je zaobšel nacionalne meje¹⁶.

Kot nadomestek pešanja nacionalne države so vzniknile identitetne strategije. Identitetne strategije so nov tip socialne kohezije, ki identitetno skupino vzpostavlja in integrira na podlagi identitete. Identitetne skupine zahtevajo svoje pravice prav zaradi svoje identitete; če jih ne bodo imeli, bo njihova identiteta ogrožena. Če so nacije med seboj sodelovale in se bojevale, so se vedno dojemale kot med seboj enake, medtem, ko so identitete med seboj neenake in se med seboj izključujejo. Pozicija ene identitetne skupine je, da nas »drugi« ogrožajo in s tem kratijo naše pravice.

¹⁶ Sedaj ima vsaka država svoj »tretji svet«, izkoriščane skupine, ki živijo v revščini in bedi.

5. POGLAVJE

AKTUALNOST DRUŽBE SPEKTAKLA IN POMEN KOMUNIKACIJE

Moderen svetovni sistem, ki temelji na neskončni akumulaciji kapitala na koncu vse spremeni v tržno blago. Temu procesu »poblagovljanja« ni ušel niti človek. Ekonomsko izkoriščanje, ki je sprva zminimaliziralo človekovo življenje na delovno silo, ga je potem spremenilo v stvar med stvarmi; človeka se producira in prodaja, njegova neizmerna sposobnost pa je, da troši. Kapitalistični sistem, ki temelji na razmerju izkoriščanja je pripeljal do iztrebljanja človeka. In to na način usmerjanja in upravljanja življenja.

Če povzamemo; sodobna družba ustvarja svet pod pogoji globalnega kapitalističnega trga. Ta svet je svet blaga, in odnosi, ki vladajo med rečmi – to so odnosi (ekonomske) vrednosti – se odlikavajo v družbeno življenje. Svoboden trg ni prinesel svobodne družbe ampak prisilil, da je možno in s tem nujno vse družbene aktivnosti in družbena razmerja povezati z ekonomskimi pogoji in jih prekalkulirati z občim ekvivalentom, tj. z denarjem.

Leta 1967 je Guy Debord z Družbo spektakla razblinil iluzije o svobodni družbi in svobodnem posamezniku. Zasnoval je kritično teorijo družbe, ki ujeta v moderne oblike produkcije, ne zaznava svoje realnosti temveč skozi spektakel živi iluzorno življenje sfabricirane podobe.¹⁷

Spektakel je kot model prevladujočega družbenega življenja vzrok in posledica sprevračanja družbenih odnosov in življenjskih praks. Družbeni red, ki ga vsiljuje sodobna globalna ekonomija, vzdržuje in širi svoj vpliv z manipulacijo podob, ki jih proizvajajo življenjske prakse. Življenje, ki ga naredi spektakel, je življenje po podobi. Življenje po podobi zanika življenje samo, saj mu v procesu produciranja odvzame lastno potencialnost, polnost možnosti. Življenje po podobi tako postane življenje podobe.

¹⁷ Izraz *life as an image* je še kako ustrezen.

Debord je zapisal (Debord 1999, 29-31), da je spektakel na splošno »kot konkretno sprevračanje življenja, avtonomno gibanje neživega« in da se podobe o svetu dokončno izpopolnijo v svetu osamosvojene podobe. Čeprav se svet podob kaže kot raznolikost oblik življenja je to le videz, ki je »zgolj učinek družbe, ki se organizira na podlagi tega videza,...« (ibid).

Spektakel je tako del družbe kot družba sama. Kot del družbe je spektakel družbeno področje, ki zahteva osredotočenje zavesti in pogleda. Vendar pa, ker je to področje ločeno, pomeni tudi prostor lažne zavesti in zlorabljenega pogleda. Možnost zlorabljenega pogleda daje spektaklu monopol v svetu videza. Debord tu opozori, da čeprav ima videz, kot čut, ki ga je najlažje prevarati, velik pomen v spektaklu, to ne smemo razumeti kot zlorabo vizualnega sveta. (Debord 1999, 30) Kajti spektakel, ki je popredmeteni pogled na svet, »teži k temu, da nam pokaže svet, do katerega več nimamo neposrednega dostopa, skozi različne specializirane posrednike« (Debord 1999, 33).

In tu, »kjer se stvarni svet spremeni v preproste podobe, se preproste podobe spremenijo v stvarna bitja in s svojim hipnotičnim učinkom vplivajo na tiste, ki jih gledajo« (ibid). To kar v spektaklu gledaš zadobi obliko gledalca, ki vrača pogled nazaj.

Spektakel, ki se istočasno kaže kot družba sama in kot del družbe, se pokaže tudi kot sprevračanje družbe, sprevračanje življenja, »kot vidna negacija življenja, kot negacija življenja, ki je postala vidna« (Debord 1999, 31).

Negacija življenja se dogodi v času in prostoru, ko družbeni sistem začne delovati po načelih ekonomije, kar privede do uveljavitve totalnega nadzora nad živeto realnostjo. Nadzor sčasoma postane nepotreben, saj se spektakel, kot izraz modernih oblik produkcije, konstantno spreminja, samo-organizira in samo-vzdržuje. Spektakel se kot *self-fulfilling prophecy* odrese svojega preroštva v trenutku, ko podobe o svetu postanejo osamosvojene podobe, ki skozi lažno zavest ustvarjajo družbeni svet. Spektakel postane dejanskost. Kontrast med spektaklom in dejanskim družbenim delovanjem ni mogoč, kakor tudi ni distinkcije med realnostjo in podobo. (Debord 1999, 31) Spektakel ustvarja podobe skozi podobe, pri čemer ustvarja podobe realnosti.¹⁸

¹⁸ Kot piše Debord (Debord 1999, 30) : »Spektakel ni skupek podob, ampak je medosebni družbeni odnos, katerega posrednik so podobe«.

Spektakel kot popredmeten pogled na svet je udejanjena materializirana ideologija in živeta sprevržena realnost. Ta realnost je fabricirana realnost, je realnost modernega produkcijskega procesa, ki oblikuje in vzdržuje pogoje odtujenosti. Kajti popredmetenju sveta ni ušlo popredmetenje ljudi. S tem, ko je temelj družbenega sistema postala ekonomija, se je produkcijski proces naselil na vsa družbena področja. »Spektakel si kot glavna produkcija sodobne družbe »podreja žive ljudi sorazmerno z njihovo podrejenostjo ekonomiji« (Debord 1999, 33).

Ekonomski zakoni, ki se kažejo kot naravni zakoni, čeprav to niso, saj so jih proizvedli ljudje, so začeli jesti (in proizvajati) svoje proizvajalce. Človek, ki je v produkcijskem procesu ločen od končnega produkta, je ločen tudi od sočloveka in navsezadnje tudi od samega sebe. Odtujenost od sveta človeka omeji na izdelavo podobe, na izdelavo svoje podobe, pri čemer ne uvidi, da podoba ustvarja njega.

Posledica ločitve od končnega produkta je tudi ta, da delo izgubi svoj združevalni vidik. Nenehna delitev dela razdeli posameznika na kretnje in ga tako podreja stroju in potrebam trga. »Tempo tega gibanja onespособi kritičen čut in onemogoča tvorbo kakršnekoli skupnosti« (Debord, 1999, 36). Priča smo razpadu družbenih skupnosti, solidarnostnih vezi in družbeni komunikaciji. Dialoga ni več, komunikacija je brezosebna in večinoma enosmerna. Komunikacija zdaj ni več interakcija, kajti na drugi strani ni nobenega, informacije tečejo samo v eno smer in ni prostora za odgovor¹⁹. Ostaja le organizirana tišina, kajti posameznik bo v glavnem »sledil govorici spektakla, ker mu je ta edina znana: je govorica, v kateri so ga naučili govoriti« (Debord 1999, 167).

Spektakelski diskurz je narejen po medijskem vzorcu; tisti, ki ima nadzor nad informacijami loči med informacijami, ki jih zbere in informacijami, ki jih razširja, pri čemer je vsaka informacija že dezinformacija. Z razkrojem komunikacije, so razpadle tudi skupnosti²⁰. »Izgubil se je jezik komunikacije,... moramo ponovno najti kak skupen jezik, ...da bi dejansko imeli skupnost dialoga« (Debord 1999, 87).

¹⁹ »Pogovor je namreč skorajda mrtev in kmalu bodo mrtvi tudi mnogi, ki so znali govoriti.« (Debord 1999, 165)

²⁰ »Agora, splošna skupnost ne obstaja več; tudi skupnosti, omejene na posredniška telesa ali na avtonomne ustanove, na salone ali kavarne, na delavca ene same tovarne ni več; nobenega prostora, kjer bi se razprava o resnicah, ki zadevajo zbrane, lahko trajno otresla bremena navzočnosti medijskega diskurza in različnih sil, ki so organizirane, da jo zamenjajo.« (Debord 1999, 159)

Razvoj produkcijskih sil je oblikoval življenjske pogoje družbenih skupin. Totalna kolonizacija družbenega življenja²¹, ki je uspela ekonomiji, je spremenila svet v svet ekonomije. A v tem naskoku vidi Debord tudi njeno pogubo; ekonomizacija družbenega življenja je tudi vzrok začetka propada ekonomije. »Triumf avtonomne ekonomije je obenem tudi njen poraz, saj je sprostil sile, ki ukinjajo ekonomsko nujnost.« (Debord 1999, 47)

Nenehno proizvajanje lažnih potreb, ki nadomesti zadovoljitev osnovnih človeških potreb, ukinja ekonomsko nujnost s tem, da jo naredi za »lažno potrebo po ohranjanju vladavine avtonomne ekonomije«. (ibid) Namen ekonomije je ohranjanje svoje vladavine, kar jo dela odvisno od družbe.

Ekonomska prevlada nad družbenim življenjem je človeški eksistenci prinesla »degradacijo *biti v imeti*« in od imeti k »*dajati videz* (da imaš)« (Debord 1999, 33). To je postalo razvidno z ideologijo potrošništva, ki temelji na ustvarjanju lažnih potreb, kopičenju blaga in trošenju denarja, kar je preusmerilo pogled na čas izven produkcijskega procesa. Degradacijo biti v imeti bi lahko razširili na biti = delati → trošiti → imeti, pri čemer se slednji del enačbe sklene v začaran krog. Zanimivo definicijo o potrošnji poda Debord (Debord, 1999, 44), ko pravi, da se odtujeni produkciji »pridruži odtujena potrošnja, kot neodtujljiva dolžnost množice«.

Proizvajanje in potrošnja blaga sta osrednji moment tega kvazi odgovora na komunikacijo brez odgovora²². Tu je tudi razviden odmik od produkcijskega procesa na čas izven delovnega procesa, kjer je posameznik obdan s prijaznimi oglaševalskimi vabili na preživljanje »prostega« časa. Potrošnja je pomembnejša od samega produkcijskega procesa, saj je postala vodilno kolesje ekonomskega procesa. Posameznik je neprestano na dometu informacijskih sporočil, ki so večinoma oglaševalske strategije za kaj kupovati, kako misliti in zakaj delati. Marketing kot vodilna gospodarska panoga je pes sledilec, ki išče svojega lastnika, lastnikova želja pa je njegov ukaz. Vse kar posamezniku ostane je njegova beda, osamljenost med sebi »enakimi in svobodnimi«.

²¹ »Šele, ko blago postane univerzalna kategorija družbe kot celote, postane ključnega pomena tudi za podjarmljanje človeške zavesti oblikam, v katerih se izraža popredmetenje.« (Lukacs, v Debord 1999, 41)

²² »Potrošnikova potreba po imitaciji je v bistvu infantilna potreba, ki je pogojena z vsemi vidiki izvorne razlastitve«. (Debord 1999, 138)

»Spektakel je ideologija *par excellence*, saj se v njegovi polnosti izpostavlja in manifestira bistvo vseh ideoloških sistemov: osiromašenje, zaslužnje in zanikanje dejanskega življenja« (Debord 1999, 136).

Pa vendar, kako vzpostaviti kritiko spektakla, če je ta vseprisoten? Ne moremo mu uiti, ga rušiti zunaj, potrebno se je z njim spopasti tam, kjer se proizvaja, kjer ga proizvajajo in kar proizvaja nazaj - družbo. Če, »med vsemi družbenimi zločini ni hujšega kot nesramna želja, da bi v tej družbi še karkoli spremenili« (Debord 1999, 164), potem je potrebno postati zločinec. Le tako lahko osvobodimo življenje, kajti družba spektakla ubija življenje, ki se ne razrašča v svoji mnogoterosti, ampak se samo multiplicira. Spektaklu ni mogoče ubežati, pa tudi potrebno ni.

»Za resnično uničenje družbe spektakla so potrebni ljudje, ki vnašajo praktično moč v aktivno delovanje. Kritična teorija spektakla se uresniči samo, če se združi s praktičnim tokom zanikanje družbe« (Debord 1999, 130). To zanikanje je za Deborda oživitvev revolucionarnega razrednega boja.

Več kot dvajset let po izidu 221 tez o spektaklu je Debord napisal komentarje k Družbi spektakla, kjer svoje teze samo še potrdi in pokaže kako je spektakel napredoval in kje ga prej ni bilo. Bistvena sprememba, ki se je med tem zgodila, je v samem nadaljevanju spektakla; »spektakelska dominacija je uspela vzgojiti generacijo, narejeno po svojih zakonih«.(Debord 1999, 151).

In ta generacija govori jezik spektakla, živi spektakel in ga proizvaja. Paulo Virno (Virno 2003,45) meni, da je za Deborda spektakel človeška komunikacija, ki je postala blago. To je podoba, ki živi življenje podobe in podobo življenja. Prav preko komunikacije in s pritajenim načinom komunikacije je spektaklu uspela ta nujna vsestranska prisotnost.

»V spektaklu se v ločeni in fetiširani obliki kažejo najpomembnejše produktivne sile družbe, tiste po katerih mora nujno posegati katerikoli sodobni delovni proces: jezikovne sposobnosti, vednost, domišljija. ... Spektakularne so, ..., same produktivne sile družbe, kolikor v vse večji meri sovpadajo z jezikovno-komunikacijskimi sposobnostmi in z general intellect.« (Virno 2003, 45)

General intellect je pojem, ki si ga Virno sposodi od Marxa, da bi pokazal na »zunanji, družbeni, kolektivni značaj, ki po Marxovem mnenju pripada intelektualni dejavnosti, ko ta postane resnična vzmet proizvodnje bogastva.« (Virno 2003, 23)

General intellect je za Virna predvsem komunikacija²³, je sposobnost mišljenja, ki (v postfordizmu) postane najpomembnejše gonilo produkcije bogastva. Industrija komunikacije je industrija med industrijami, ki opravlja tudi vlogo industrije produkcijskih sredstev. (Virno 2003, 46) Če je bila tradicionalno »industrija produkcijskih sredstev industrija, ki proizvaja stroje, pa so v sedanjih okoliščinah stroje kot elemente proizvodnje zamenjale jezikovno-spoznavne sposobnosti« (ibid). Družbena produktivnost je torej odvisna od javnega intelekta. S tem se zgodi politizacija dela²⁴, delo vsrka značilnosti političnega delovanja.

²³ Več o tem glej v Virno (2003, 15-57).

²⁴ Hannah Arendt zapiše (1996), da je politika začela posnemati delo, medtem, ko Virno (2003) zadevo obrne in pravi, da je delo začelo prevzelo tradicionalne konotacije političnega delovanja.

6. POGLAVJE

SOOČANJE Z ZATONOM SISTEMA IN NUJNOST ANTISISTEMSKÉ STRATEGIJE

Prikazali smo, kako se je kapitalizem vzpostavil kot prevladujoča gospodarsko-družbena ureditev, v kateri so proizvodjalna sredstva v privatni lasti in kako je ekonomska sfera vase posrkala elemente drugih družbenih sfer. Družbene sfere so izgubile svojo avtonomijo, ni ločnice med ekonomsko in politično sfero. Ekonomski diskurz je postal prevladujoč; družbene procese razlaga kot nevtralne in objektivne, in kot take jih morajo ljudje preprosto sprejeti. Ali kot pravi Bourdieu: »Sedaj ljudje poskušajo narediti, da bo družbeni svet napisan v ekonomskem jeziku.« (Bourdieu 2003, 21)

Danes so ekonomski procesi dobili neslutene razsežnosti. Ekonomski sistem, ki ukinja ekonomsko nujo, je postal sam sebi namen. Z razmahom neoliberalne globalizacije pa se je pokazalo, da ta sistem poka po šivih. Bizarnost kapitalističnega sistema je, da ne predvideva svojega konca. Prav vsak sistem pa ima svoje omejitve preko katerih ne more funkcionirati, ne da bi s tem pokopal samega sebe.

Torej, ali razmah neoliberalne globalizacije pomeni začetek konca kapitalističnega sistema?

Tudi akumulacija kapitala, ki je temelj delovanja kapitalističnega sistema, ima strukturne omejitve in le-te prihajajo v ospredje kot zavore pri delovanju sistema. Kapitalistični sistem je zašel v strukturno krizo, saj je presegel strukturne možnosti prilagajanja. Kot zapiše Wallerstein (Wallerstein 1999, 15) »sistemi imajo meje, četudi spremenljive«. in ravno ob tako mejo smo trčili danes, ko kapitalistični sistem, ki deluje kot svetovni sistem kaže svoj najbolj kruti obraz – to je obraz neoliberalne globalizacije.

Wallerstein (Wallerstein 1999, 73) postavi naslednje teze o strukturi sistemov: sistemi zaživijo, dolgo delujejo po določenih pravilih, na neki točki pridejo v krizo, se razcepijo in se preobrazijo v nekaj drugega. Obdobje prehoda je nepredvidljivo, dovzetno za individualne in skupinske prispevke, saj prinaša »povečanje dejavnika svobodne volje« (ibid).

Kaotične razmere same proizvedejo nove urejene sisteme. Izid kaotičnih situacij, ki so posledica bifurkacije, je po svojem bistvu nepredvidljiv (Wallerstein 1999, 54). Ravno čas prehoda iz enega sistema v drugi je bistven za nov sistem, kajti odprte so vse možnosti za njegovo oblikovanje. Procesi oblikovanja družbenih razmer so dojemljivi za vsakršno delovanje. In prav na tem prehodu imajo antisistemska gibanja veliko možnost soustvariti nov sistem. Antisistemska strategija je ključna za ublažitev posledic krizne situacije prehoda.

Prehodi iz starega sistema v nov sistem se dogajajo z notranjim razkrojem sistema oziroma z načrtnim preходом – slednji se ni posrečil, če vzamemo v obzir socialistične revolucije kot poskus prehoda iz kapitalizma v socializem. Načrtni prehodi, ki bi jih politične sile udeležile s prevzemom oblasti in bi spremembo delale s stališča »protisistemskega režima«, se ne posrečijo, saj sama država podpira kapitalizem in reproducira kapitalistične odnose. (Močnik 2003, 10) Torej lahko prehod iz kapitalizma načrtujemo s pospeševanjem razkroja sistema od znotraj. Kapitalistični sistem je danes v strukturni krizi; dosegel je meje svojega delovanja in to je primeren čas, da antisistemska gibanja vplivajo na procese razkrajanja starega sistema in na procese prehoda v nov sistem.

Na tem mestu je potrebno zastaviti vprašanje odnosa države do kapitalizma. Ali država podpira kapitalistični sistem in, če ga, zakaj in pod kakšnimi pogoji?

Podajmo koncept države in jo definirajmo kot aparat za vladanje in izvajanje oblasti na določenem teritoriju. Z razvojem tržnega gospodarstva postane država vse bolj kompleksna in posredniška, upoštevati pa je potrebno tudi njeno določujočo potezo, in sicer, da ima država izključni monopol nad legitimno uporabo sile na svojem ozemlju. V času miru in stabilnih gospodarskih razmerah daje država videz, da je vir njene moči v normativnih normah, ne pa v režimu, ki je spočel državo. Vsak režim je nastal kot spopad elit, ki so v boju za oblast prevzele aparat za vodenje in upravljanje države in z regulacijo aparata uveljavljale svoje lastne interese. Stabilnost režima je zagotovljena dokler so vse elite vključene v različne vzvode oblasti. Pravi politični proces elit je prekrit z legalnimi procedurami, ki zagotavljajo legitimnost oblasti in družbeni red. Urejene ekonomske razmere so pogoj za stabilizacijo družbenih konfliktov in narobe, družbeni red je nujen za nemoteno ekonomsko delovanje.²⁵ Država je torej strukturna

²⁵ V interesu vladajočih skupin je, da si zagotovijo akumulacijo kapitala kot predpogoj svojega obstoja.

prvina v kapitalističnem sistemu²⁶ in dokler bo prevladoval kapitalistični sistem bo podpirala kapitalistične odnose. Kako pa naj antisistemska gibanja delujejo v okviru države, ki podpira sistem?

Na tem mestu bi želeli opozoriti na zanimiv paradoks, ki ga je prikazala Tanja Rener, (Rener 2000, 149-156), ko odgovarja na vprašanje, kako naj se antisistemska gibanja spopadejo z mehanizmom dominacije političnega razreda, ki se je preselil izven državnih struktur?

Izpostavila je, da danes po eni strani ljudje verjamejo, da so bolj svobodni, kot so bili v preteklosti, so pa po drugi strani prepričani, da je mogoče prav malo, če sploh kaj spremeniti, tako na individualni kot na kolektivni ravni. To neskladje izvira predvsem iz današnje situacije, ko se je porabniška logika naselila v vse kotičke družbe in se sistemsko vzpodbuja konformnost, strah ter negotovost in odpor, prezir do političnega. Družba, ki nastaja, je in dobro integrirana in stalno prosta; prešita je z mnogimi vezmi, njihove kombinacije pa so odprte. (Rener 2000, 150) Za današnjo družbo sta značilni integracija in nadzor, ki sta deregulirani in privatizirani. To povzroča neprijetost, brezdomstvo, zato ljudje iščejo nadomestne skupnosti v konstruiranih identitetnih tvorbah.

»Učinek negotovosti je glavna prepreka slehernemu kolektivnemu delovanju. Ljudje, ki se počutijo negotove in jih je strah prihodnosti, niso dovolj svobodni, da bi tvegali, tveganje pa je predpostavka kolektivnega delovanja.« (Rener 2000, 152) Ravno kolektivno delovanje pa je potrebno za konstitucijo moči, da se lahko zoperstavi oblastnim razmerjem, tako v institucijah države, kot v zunaj državnih strukturah.

Če se vrnemo na vprašanje odnosa antisistemskih gibanj do države, ki podpira sistem, potem lahko rečemo, da je asimetrija moči sistemskih in antisistemskih sil na svetovni ravni razvidna, vendar pa se antisistemska gibanja zavedajo, da pogoj spremembe sistema ni osvojitve oblasti. Tu antisistemska gibanja prelomijo z dosedanjimi družbenimi gibanji, ki so se bodisi institucionalizirala in s tem izgubila svoj potencialno moč, bodisi so se izrodila v neuspele revolucije. Nova antisistemska gibanja so locirana v politične in ekonomske procese in ravno z redefiniranjem teh procesov ustvarjajo nove smernice oblikovanja sistema.

²⁶»Države v tem sistemu so institucije sistema in se zato ne glede na svoje oblike tako ali drugače odzivajo na primat tega kapitalističnega pritiska«. (Wallerstein 1999, 14)

Ali antisistemska gibanja delajo novo revolucijo oz. ali o revoluciji sploh lahko govorimo? Po Wallersteinu (Wallerstein 1999, 11) revolucionarni prevrati v sodobnem svetu niso bili spontane vstaje zatiranih množic, »temveč priložnosti, ki so jih določene skupine – vsaj na začetku – pograbile v trenutkih zloma državnega reda (h kateremu nekatere niso niti prispevale)«.

Ljudje so zelo potrpežljivi in dolgo trpijo oblast, ki jo imajo bodisi za neizogibno dejstvo bodisi za nekaj, na kar ni moč vplivati ali jo zrušiti. Prav ta distanca na eni strani in vdanost v obstoječe razmere na drugi, sta najbolj vidni značilnosti današnjega odnosa do politike. In prav tu rastejo zametki političnega delovanja, ki jo gradijo gibanja saj svoj politični nazor živijo in verjamejo v moč in možnost spremembe.

Revolucionarni prevrati ponudijo prebivalstvu ... možnost, da prelomi z dotedanjimi družbenimi pričakovanji, ponudijo mu nenaden vdor upanja, da se vse (ali vsaj veliko) lahko zares in hitro spremeni v smeri večje enakosti med ljudmi in demokratizacije. (Wallerstein 1999, 12)

Wallerstein (Wallerstein 1999, 13) trdi, da »revolucij v državah, ki sestavljajo moderni svetovni sistem, sploh ni bilo, ... če z revolucijo mislimo spremembo, ki preobrazi temeljno družbeno strukturo in način delovanja države, ki naj bi revolucijo doživela«. Vendar pritrjuje, da so bile te tako imenovane revolucije vseeno zelo pomembne prvine v razvijajoči se zgodovini modernega svetovnega sistema, saj so zares vplivale na potek zgodovine svetovnega sistema kot celote. »Nedvomno se revolucije vseh vrst izrodijo, tako iz zunanjih kot iz notranjih razlogov: od zunaj se divje borijo proti njim, od znotraj pa so se še vse spridile. Revolucije nikoli niso delovale tako, kakor so upali njihovi zagovorniki« (Wallerstein 1999, 16).

Razdor se zgodi v boju za oblast, kajti sile, ki so prišle na oblast so bile soočene z omejitvami sistema in zašla v konflikt s samim seboj, in ravno tu je največji potencial današnjih antisistemskih gibanj, ki se ne bojujejo za prevzem državne oblasti. Svoje boje bijejo na drugačnih tleh z drugačnimi sredstvi.

Zavedanje, da so politične spremembe nenehne in normalne, je bilo nedvomno največji prispevek francoske revolucije. »Francoska revolucija je prav gotovo utelesila protest

proti hierarhiji, privilegijem in zatiranju, ki je temeljil na egalitarnem univerzalizmu« (Wallerstein 2000, 109). Emancipacijski moment francoske revolucije se je z institucionalizacijo politike izgubil – v politično sfero se vpelje enakost in svoboda, da bi se produciralo neenakost v ekonomski sferi. Liberalizem sublimira konflikte v družbi, s tem ko se politični boj kanalizira v politični pluralizem.

Dejstvo, da so spremembe nekaj normalnega, zavračanje hierarhizacij in nujnost upora proti tiraniji, je kasneje zamrlo in ljudi pahnilo v apatičnost in politično pasivnost. Antisistemska gibanja pa politiko oživljajo ravno z dejstvom, da se je za spremembe potrebno bojevati. Če je kvaliteta oblasti odvisna od stopnje upora proti oblasti (Lukšič in Kurnik 2000, 219), potem se moramo vprašati, kako in zakaj graditi politike upora? »Odpor je permanenten, čeprav večinoma latenten. Zatirani so prešibki – politično, ekonomsko, ideološko – da bi manifestirali svoje nasprotovanje konstantno« (Wallerstein 1999, 54) Vendar pa, ko se situacija zaostri in postane zatiranje akutno, pride vsakič do spontane vstaje, ki dobi obliko odpora, upora. Tudi, če se izkaže le za deloma učinkovit.

Spontanost je stalna značilnost vseh uporov in pomeni sposobnost za začenjanje, kar je (kot smo že omenili) po Arendtovi bistvo politike. Iz tega izhajata dve naslednji značilnosti političnega delovanja, ki ju omeni Arendtova (Arendt 1996, 184-202), in sicer nepredvidljivost posledic delovanja in krhkost človeških zadev. Udeleženosť v uporih oziroma vsako delovanje v političnem prostoru pomeni delovanje mnogih in različnih, kar pomeni, da ne moremo predvideti posledic, saj moramo računati na nepredvidljivost, neulovljivost, nepreračunljivost človekovega delovanja. To so lastnosti političnega delovanja, ki ga delajo negotovega in nepredvidljivega ter so zato trn v peti tako oblastnim strukturam kot politični teoriji. Udeleženosť mnogih je moteč element za državo, za oblast, ki temelji na vladanju, upravljanju in zato potrebuje homogen politični subjekt, da ga lahko nadzoruje. Homogen politični subjekt pa je danes nemogoč. Kajti politični prostor, ki homogenizira izgubi svoj politični naboj in politika se razvodi v upravljanje subjektov.

Heterogen politični subjekt je torej nujen za vzpostavljjanje političnega prostora in prav tak subjekt predstavljajo današnja antisistemska gibanja. To so gibanja, ki izumljajo nove politične prakse oz. pomenijo novo politično prakso; ne ponujajo alternative,

ampak so sama alternativa. Razlikujejo se od paradigme moderne politike, ki je institucionalizirana, instrumentalizirana in osredotočena na državo. Gibanje »izumlja nove besede, koncepte, prakse, organizacijske rešitve, ki jih je sposobno reflektirati, iz česar izhaja premik v sami paradigmi« (Kurnik 2002, 72).

Alternativne politične prakse odpirajo (nov) politični prostor, ki je prostor javnega delovanja ljudi. To je prostor neinstitucionalne politike. Politične prakse se izvajajo na način aktivnega kolektivnega delovanja, poudarjeno je vključevanje vseh v politično participacijo. Njihovo delovanje je usmerjeno v »promoviranje univerzalnih vrednot in v prakticanje alternativne družbe: drugačnih diskurzov, avtonomnih mikrosocialnih praks« (Kovačič 2002, 135)

Alternativne politične prakse oz. gibanja so protisistemska tudi v smislu da ne delujejo v okviru danega (političnega) sistema in ponujeni možnosti za politično participacijo. Alternativna so prav v tem, da se poslužujejo nekonvencionalnih načinov akcije in oblikujejo nove komunikacijske kanale. Delujejo v okviru državljanske nepokorščine in se zavzemajo za dejansko demokratično participacijo vseh.

Gibanja delujejo na način neformalnega kolektivnega delovanja, distancirajo se od institucionalnih praks kot so pogajanja in sklepanje kompromisov. Značilna je heterogenost gibanj(a), posamezniki so organizirani v neformalne mreže, za katere je značilna diskontinuiteta, kar jih dela nekompatibilne z ustrojem dominantnih političnih institucij. Nimajo enotnega koncepta, le-ta se oblikuje skozi delovanje ali *post festum*. Promovirajo univerzalne vrednote kot so strpnost do drugih in drugačnih, socialna in ekološka pravičnost ter solidarnost. Odzivajo se na konkretne dogodke, ki teptajo te vrednote. Delujejo internacionalno in internacionalistično ter spodbujajo lokalne iniciative. So za politiko odprtih mej, pojem (nacionalne) države jim je preozek. Nastopajo pod geslom «*Za svet mnogoterih svetov*».

Širjenje političnega prostora in oblikovanje novih političnih praks pa ni po godu političnim oblastem, ki vidijo v gibanju potencialno nevarnost za obstoječi politični sistem. Ker je gibanje protisistemsko (pomeni motnjo v sistemu) in heterogeno, ker deluje razpršeno in diskontinuirano ter zato kaotično in nepredvidljivo, ga je težko nadzirati, kontrolirati in z njim upravljati. Gibanje predstavlja noviteto, ki ne sovпада s

prevladujočim konceptom politike. Pomeni specifično politično situacijo, ki proizvaja nove politične identitete. Akterji zavračajo dominantni ideološki diskurz, zato jih poskuša politična oblast delegitimizirati. Očitajo jim, da delujejo iracionalno, ker se poslužujejo nekonvencionalnih oblik političnega delovanja in da nimajo »političnega programa«, ki bi ga bilo mogoče uresničiti (le) skozi obstoječe politične institucije. Ker se gibanje ne more in noče integrirati, ga je potrebno likvidirati. Politična oblast takoj izkoristi monopol nad represivnimi silami, da bi izkoreninila svoje nasprotnike, ki so avtomatično definirani kot sovražniki in jih je potrebno zatreti. Možnosti za kritiko ni.

Politična oblast definira politični subjekt kot homogen subjekt, ki skuša uveljaviti svoj parcialen interes preko političnih institucij, zato je sumljiv tisti subjekt, »ki hoče nekaj za vse ali pa, ki celo ničesar noče in mu gre za biti in delovati« (Kovačič 2002, 129).

7. POGLAVJE

VZNIK POLITIČNE ALTERNATIVE V OKVIRU BIOPOLITIČNE PARADIGME

Biopolitična paradigma kot jo je definiral Michel Foucault pomeni paradigmatični preskok z modernimi političnimi kategorijami in odpira v politični teoriji nov horizont. Oblast, kot jo definira Foucault, prekine z dosedanja definicijo suverene oblasti in pokaže na prisotnost novega tipa oblasti, ki je vseprisoten in neizogiben.

Heterogen politični subjekt, ki ga antisistemska gibanja udeležujejo, se želi osvoboditi jarma oblasti, da bi lahko živel svoje življenje v vsej svoji potencialnosti. Kajti prav življenje je tisto prek česa si oblast podreja subjekt. Oblast si je v preteklosti podredila subjekt s tem, ko si je prilastila pravico nad njegovim življenjem in smrtjo. Vendar pa se danes soočamo z drugačno obliko oblasti. Biooblast, kot jo poimenuje Foucault, nastopi kot imperativ, ki pravico nad življenjem in smrtjo ne uveljavlja tako, da to življenje lahko vzame, ampak tako, da ga določa, usmerja in z njim upravlja (Foucault 2000, 139 - 150).

Suverena oblast, ki se je izvajala nad ljudstvom, je temeljila na suverenu, ki svojo pravico do odločanja dobi s prenosom suverenosti. Ljudstvo je svojo suverenost preneslo na substanco oblasti, da bi se zagotovila samoohranitev družbe. Instanca integracije je pravo, ki ne samo definira razmerje med politično sfero in civilno družbo, ampak prek zakonov deluje kot norma, ki ima predvsem urejevalno funkcijo. Pravo vpelje abstraktnega posameznika, ki ima kot pravni subjekt svoje pravice in dolžnosti. Tako se oblast izvaja prek zakonov, ki konstituirajo politično skupnost. Kot ugotavlja Foucault (v Lukšič in Kurnik, 2000, 161), od 18. stoletja naprej mislimo oblast skozi figure suverenosti in zakona. Ta ideja je okupirala politično misel vse do danes in je idealizirala sistem parlamentarne demokracije, v kateri ljudstvo svojo suverenost prenese na izvoljene predstavnike.

Premik, ki ga tu naredi Foucault je, da definira oblast na nivoju imanence. Oblasti ne moremo definirati, lahko pa jo spoznamo po njenih učinkih. »... oblast obstaja samo v njenem učinku« (Lukšič in Kurnik 2000, 206). Oblast kot odnos sil je odnos, »kako so

ljudje vladani drug preko drugega« (Foucault v Lukšič in Kurnik 2000, 194). Kajti vladani so tako vladajoči kot vladani, tako podrejeni, kot tisti, ki dominirajo. Vsi so ujeti v mehanizem oblasti, ki se vzdržuje s konstalacijo sil med posamezniki. Biooblast je samo poseben tip oblasti, značilen za današnje stanje, ki se je vzpostavil skozi različne oblike podrejanja, prisotne v družbenih praksah. Oblast pomeni množstvo oblasti, ki se izvaja v vsakdanjih odnosih in vsakdanjih družbenih praksah, kjer posamezniki vladajo nad posamezniki. Na takšne odnose se naslanja država v izvajanju svojih funkcij. Oblast države se napaja v načinih podrejanja, ki se dogajajo v mikrofizičnem okolju. Oblast je torej razmerje sil med posamezniki in ravno v teh odnosih je potrebno videti mehanizme oblasti in jo zatorej proučevati od spodaj navzgor.

Mehanizmi oblasti se torej izvajajo na nivoju življenja. Vidni so v načinu določanja in reguliranja življenja, ki ne more zaživeti v svoji polnosti saj so procesi življenja nenehno nadzirani. Nadzor nad življenjem si je oblast prilastila, ko je odnose prevladovanja preselila izven institucij kakršne so zapor, norišnica ali pa šola. Oblike podrejanja so nastale predvsem z discipliniranjem teles in v vseh naštetih institucijah se dogaja predvsem to – discipliniranje posameznika, da se bo uspešno integriral oziroma (re)socializiral v družbene procese. Disciplina pa pomeni podrejanje in v upravljanju teles je zmeraj prisotna dominacija. Vzpostavi se odnos vladajočega in podrejenega, pri čemer je razvidna šibkost posameznika, ki stoji sam v odnosu z institucijo.

Ena izmed funkcij zaporov je tudi ta, da producirajo prestopnike in vednost o njih in da vzpostavljajo »prepričanje, da kršenje zakonov ni normalno« (Lukšič in Kurnik 2000, 196). S tem je vzpostavljen mehanizem socialne kontrole, ki spremlja posameznika v njegovih vsakdanjih praksah. Preko discipliniranja posameznikovega telesa je oblast naredila samo korak čez obzidje in vzpostavila popoln nadzor nad individuumom. Vendar pa individuum ne stoji nasproti oblasti, temveč je njen učinek. »Individuum je učinek oblasti in hkrati njen prenos; individuum prenaša oblast, ki ga je proizvedla« (Foucault v Lukšič in Kurnik 2000, 181). Discipliniranje telesa s strani oblasti posledično ni več potrebno, ker je posameznik uspešno integriran v družbene procese, potreben je le nadzor. Pa še ta je večinoma vzpostavljen kot samonadzor; posameznik si namreč sam prizadeva za pravilno ravnanje, vedenje.

Če »oblast kot odnos sil proizvaja svoje subjekte« (Lukšič in Kurnik 2000, 206), potem lahko razumemo voljo do oblasti kot zahtevo po samo-subjektivizaciji (ibid); in zastavi se vprašanje, kako biti subjekt, ki ni vladan. Kajti za Foucaulta je način subjektivizacije produkt določenega boja in ravno v situaciji odnosov sil-oblasti vzniknejo točke upora. »Tam, kjer je oblast je tudi odpor (...), slednji ni oblasti nikdar zunanji« (Foucault v Lukšič in Kurnik 2000, 171). Upor proti oblasti zahteva možnost samokonstituiranja individua. Politično delovanje, ki ga Foucault pojmuje kot volja do oblasti, pomeni boj proti obstoječim oblikam dominacije, kajti samo aktiven upor lahko prinese konstitucijo moči, ki teži k prakticiranju heterogenih oblik življenja.

To je izhod iz današnje politične krize. Unificiranju življenja, ki smo mu danes priča, je botrovalo tudi poenotenje političnega subjekta, ki je omrtvičilo politično akcijo in samo življenje posameznika osiromašilo. Politično delovanje se je stopilo v ekonomskih procesih, ko so se tržne zakonitosti naselile v ostale družbene procese in se je življenje začelo regulirati s tržno logiko. Življenje, s katerim se upravlja, pa izgublja svoj pomen, saj se ne more razviti v vsej svoji potencialnosti. »Človek je tisočletja ostal to, kar je bil za Aristotela: živa žival, ki je poleg tega sposobna političnega obstoja; moderni človek je žival v politiki, katere življenje živega bitja se postavlja pod vprašaj« (Foucault 2000, 147-48).

Zato je politično delovanje danes nujno, bolj kot kdajkoli prej, da se zagotovi heterogenost oblik življenja.

Antisistemska gibanja danes vzpostavljajo točke upora in se zoperstavljajo biooblasti s konstitucijo moči multitud. Multituda je poimenovanje subjekta, ki predstavlja biopolitično alternativo in se bori za svoboda izražanja mnogoterosti. In ker je biopolitični horizont »horizont produkcije subjektivitet na osnovi kapitalistične komande« (Kurnik 2003, 144), so nujni boji proti kapitalistični produkciji. Institucije oblasti, ki delujejo tudi na nivoju ekonomskih procesov, so veliko prispevale k razvoju kapitalizma. S tem, ko se je nadziralo telesa v produkcijskem procesu, so se hkrati utrjevali dejavniki družbene segregacije in hierarhizacije. Kapitalistično izkoriščanje se je vzpostavilo kot obče stanje. Discipliniranje telesa in reguliranje življenja je pomenilo uspešno integracijo v sisteme nadzora in to opravičevalo kot proces normalizacije.

Samoumevnost, ki je spremljala procese kapitalistične ekspanzije, je utrjevala razmerja dominacije in s tem preprečevala možnost izhoda iz odnosov izkoriščanja. In tej utvari neizbežnosti so se nastavila telesa multitud, ki kažejo pot izhoda iz sistema, ki ubija življenje v njegovi bistvenosti; v njegovi potencialnosti. Živo telo, ki je postalo predmet različnih strategij obvladovanja ima to sposobnost, da se zoperstavi raznovrstnim načinom izkoriščanja, ki se dogajajo v današnjem tipu kapitalizma. Življenje se je znašlo v središču politike in postavilo zahtevo, da se ga prizna v vsej njegovi mnogoterosti.

Ali kot pravi Foucault (Foucault 2000, 149): »Ni pomembno, ali gre za utopijo ali ne; tu obstaja zelo resničen proces boja; življenje kot politični predmet je bilo na nek način prijeto za besedo in obrnjeno proti sistemu, ki ga je začel nadzirati.«

8. POGLAVJE

KAKO GIBANJA GRADIJO POLITIČNI PROSTOR IN KAKŠNE SO NOVE POLITIČNE SUBJEKTIVITETE

Politična sfera je postala zablokirana s tem, ko je homogenizirala politični subjekt, ki je svojo politično voljo lahko udeleževal le skozi mehanizme parlamentarne demokracije. V taki sferi ne obstajajo prostori za alternativna politična dejanja. Politične stranke imajo monopol nad javno sfero, ki je izgubila značilnosti javnega prostora. Sedanja situacija zapira politični dialog, ni kanalov za politične načine komuniciranja. »Govor o politiki ne more biti monolog in ne more potekati v nejavnih prostorih.« (Kuzmanić 2002, 21) Politično polje je depolitizirano, saj ne dopušča nobene kritike. Današnja politika uničuje pogoje svojega obstoja, ker je podlegla ekonomskemu determinizmu.

Če smo do sedaj odgovarjali na vprašanje, zakaj v političnih aparatih sodobne družbe ni politike, pa se jo potrebno vprašati, kje so vzniknili odpori ter gibanje gibanj?

Institucionalizacija politike je postala najhujša cenzura politični praksi, le-ta pa se je pojavila zunaj institucionalne politike. Mrežni odpor proti globalizaciji kapitala je zelo povezan z umetnostjo in prav skozi polje umetnosti je zrasla politična alternativa. Politična razprava se danes dogaja skozi umetnost, kajti le-ta prostor se je lahko izmuznil tržnim pogojem delovanja, s tem ko se je odmaknil od nacionalne ter t.i. mainstream kulture in si prizadeval za ohranitev alternativnih dejanj.

Politične dejavnosti, ki so zunaj političnega aparata, imajo značilnosti umetnostnih praks; manifestacija odpora je namreč izjemna umetniška kreacija. Gibanja gradijo politični prostor na ulici in jo s tem vračajo med ljudi. Na ulici odpirajo javni prostor političnega delovanja s tem ko na/zastavljajo svoje telo. S svojo fizično prisotnostjo izražajo svoj upor, svoje mnenje. Zavedajo se tveganja, ki ga prinaša takšno zoperstavljanje globalnemu redu; ta takoj pokaže svojo moč represivnega aparata in marsikatero telo občuti silo takšnega aparata.

Nasilje na ulici, ki je včasih prisotno na manifestacijah, je posledica nepredvidljivosti političnega delovanja in ga moramo razumeti kot značilnost političnega delovanja, čeprav to ne pomeni, da ga moramo odobravati. Seveda večina protestnikov ne

odobrava nasilna dejanja, kljub temu pa jih mediji prikazujejo ravno v luči nasilniškega obnašanja.

Obrobni nasilniški incidenti pa ne morejo zasenčiti političnega delovanja, ki ima lastnosti umetniškega ustvarjanja. Politična kritika odseva v umetniški stvaritvi, ki si jo posameznik izdela in s katero izrazi svoje nasprotovanje. Na ulici, v stičišču različnih kultur in identitet, se pokažeta umetniška svoboda in kreativnost, ki skozi glasbo, petje, ples, različne performanse in delavnice, oblikujejo politične koncepte. V uličnih manifestacijah gre za izmenjavo stvari, idej, informacij, izkušenj, ki se izmenjujejo zastonj in to je, kot pravi Brian Holmes (Holmes, 2003) »način javne vzpostavitve drugačnih vzorcev menjave s čimer oporekajo nadvladi denarja«.

Gibanja ustvarjajo nove oblike specifične kulture, ki ne temelji na tržni izmenjavi ampak ponovno vzpostavljajo odnose recipročnosti. Gradijo novo obliko skupnosti, ki temelji na samo-organizaciji in solidarnosti in čeprav je ta skupnost krhka in kratkotrajna, vzpostavlja nove družbene vezi, ki ne verjamejo kapitalistični logiki. Holmes vidi v mrežnem odporu način oblikovanja kulture, ki ne more biti identificirana s kapitalizmom. Meni, da mrežni odpor teatralizira Polanyjevo razumevanje, kako je ekonomska menjava vtkana v kulturne vzorce recipročnosti. (Holmes, 2002)

»Menim, da umetniško vstajo proti neoliberalizmu v Evropi in Severni Ameriki lahko razumemo kot pospešeno reakcijo proti vsiljevanju tržne regulacije nad samo subjektivnost.« (Holmes, 2004)

Mnogi, ki na tak način delujejo, delujejo politično, so novi politični glasovi, nove politične subjektivitete, ki se pojavljajo skozi dejanja in izmenjave. Umetniška izkušnja mnogoterih, ki pridejo na ulice, kaže način obnovitve kolektivne avtonomije.

Mnoštvo je nov akter na svetovnem političnem odru, ki predstavlja kredibilno grožnjo od spodaj (Holmes, 2004); predstavlja grožnjo neoliberalni globalizaciji, ki cefra družbene vezi in jemlje moč ljudem. Nov akter je pokazal, da je antisistemska kritika kapitalizma možna in nujna. Kritika sodobne kapitalistične kulture razkriva sistematičnost družbenih odnosov v katerih se skrivata neenakost in surovo nasilje. Ta neenakost je postala nevzdržna.

Družbene vezi, ki jih tke množstvo, so razprostrte po celem svetu. Upor, ki je postal globalen prav tako kot kapital, je organiziran v mreže. Mrežasta oblika organizacije

sovpada z internetno mrežo kot kanalom komunikacije. Politične stranke, ki imajo prevlado v medijskem prostoru, predvsem nad radiem in televizijo, so nemočne v povečevanju komunikacijske moči, ki jo internet omogoča upornim mrežam. V internetu so uporne mreže našle alternativo dominaciji, ki jo producirajo množični mediji. »Množični dostop do interneta je odprl virtualno domeno za politično kritiko in družbeno gibanje.« (Holmes, 2003)

S tem se odpira transnacionalna javna sfera v kateri je upornik postal virtualen. Holmes to dejanje imenuje *electronic e-scape* in pomeni novo obliko strategije izhoda iz nevzdržne situacije – »izhod iz nacionalnega prostora je omogočil dostop do političnega glasu.« (Holmes, 2003)

Dosežek mnogoterosti glasov je izraz skupnega delovanja, ki za Paula Virna pomeni vrhunec singularnosti. Nove poti individuacije se odpirajo ravno v vzpostavljanju javne sfere, ki ni državna.

Načelo individuacije je eden izmed predikatov, ki jih Virno pripíše množstvu. »Mnoštvo je oblika družbene in politične eksistence mnogih, kolikor so mnogi. Toda množstvo sestoji iz mreže *individuov*, mnogi so *posameznosti*.« (Virno 2003, 60) Posameznost je rezultat procesa individuacije, za Virna pa je pomembna predindividualna realnost, ki je obča, neindividualna. Predindividualen je jezik, ker je raba besede, družbena, javna (Virno 2003, 61) Predindividualni so vladajoči produkcijski odnosi in predindividualne so produktivne sile. Predindividualno je družbeno sodelovanje kot družbeno delovanje. Vsa ta predindividualna realnost je osnova, v kateri se oblikuje individuirano posamezno, ki pa pride do izraza samo v kolektivnem. »Samo v kolektivnem ... se lahko zaznava, jezik, proizvodjalne sile konfigurirajo kot individuirana izkušnja.« (Virno 2003, 64)

Virno locira univerzalno v predindividualno realnost, ko pravi, da moramo mnoge »misliti kot individuacijo univerzalnega.« (Virno 2003, 65)

Kolektivno množstvo predstavlja heterogen politični subjekt, ki vztraja v svoji lastnosti mnogoterosti. »Ker kolektivna izkušnja množstva ne otopi procesa individuacije, temveč ga radikalizira, to že načeloma izključuje možnost, da bi v taki izkušnji lahko izpostavili homogeno lastnost; možnost, da bi karkoli »delegirali« ali »prenesli« na suverena, je izključena.« (Virno 2003, 64) Mnoštvo nasprotuje prisilni enotnosti ljudstva, beži od

enega k mnogim. V post strankarski politiki je kolektivno mnoštvo »podlaga možnosti *nepredstavniške demokracije*.« (ibid, poudarki P.V.)

ZAKLJUČEK

V pričujočem delu smo pokazali na nujnost politike in vzpostavljanja političnega prostora, ki jo pogojuje antisistemska strategija. Politika, politično je sedaj nujno bolj kot kdajkoli prej. Prav zaradi nevarnosti izumrtja politike je ta potrebna, saj ne smemo pozabiti, da smo prav skozi politično delovanje dosegli razglasitev človekovih pravic in si izborili mnoge svoboščine. Politični prostor je potreben, da delujemo v smeri večje enakosti in svobode med ljudmi, pri čemer moramo vzeti v obzir, da sta oba stanja kolektivni dosežek.

Politično delovanje je pomembno za sedanji čas, ker živimo v obdobju sistemske krize, ko prehajamo iz enega svetovnega sistema v drugi. Kapitalistični sistem je izčrpal svoje možnosti, postal skrajno izkoriščevalski in zatiralski. S tem, ko je izgubil svojo legitimnost, je zapadel v krizo. V obdobju preobrazbe sistemov pa je izid popolnoma nepredvidljiv, kar nam omogoča, da na oblikovanje novega sistema lahko vplivamo.

Kriza sistema je razvidna predvsem v njegovi občosti in samoumevnosti, s katerima je posegel v vse pore življenja. Kapitalistični sistem se vse bolj globalizira, globalizacija kot proces pa pomeni začetek konca kapitalističnega sistema. Hegemonija neoliberalnega diskurza, ki se pojavlja v vseh družbenih sferah, je vsa družbena razmerja podvrgla tržni logiki. Nasilje v ekonomskih odnosih se prestavlja v politično sfero, moč kapitala kot politične sile pa se večja. Ni demokratičnega nadzora nad ekonomijo, kajti globalni sistem omejuje avtonomijo in aktivnost držav. Ljudje so izrinjeni iz političnega prostora, njihove politične svoboščine omejuje ekonomska globalizacija s tem, ko stopnjuje ekonomsko nesigurnost. Izguba ekonomske varnosti je pahnila človeka v boj za golo preživetje, pri čemer ne vidi izhoda kot da se podredi kapitalističnemu načinu izkoriščanja. Strah pred revščino in negotovostjo ter stalna grožnja brezposelnosti, ki ju velekapital potrebuje za ohranjanje svoje dominacije, je ustanovil svet boja vseh proti vsem. Politično vlogo posameznika je nadomestila potrošniška praksa. Potrošniška oblika je postala dominantna kulturna oblika, pri čemer se kulturo le vsrkava, namesto da bi jo soustvarili. Profitizacija življenja se je zgodila, ko je bil posameznik zveden na delovno silo, pri čemer je sam postal proizvedeno blago in se je delovni čas preselil tudi izven dela.

Antisistemska strategija osvobaja življenje izpod primeža oblasti, ki življenje določa in usmerja. Dopušča mnogoterost oblik življenja, ki ne sme biti regulirano, če naj se

razvije v svoji potencialnosti. Zato antisistemska gibanja gradijo politični prostor, ki je heterogen, da se zagotovi vsakršno delovanje, tako individualno kot kolektivno. Tu se zastavi vprašanje; ali ne delujejo antisistemske sile prav v korist sistema, saj se, s tem ko ga napadajo, le-ta še bolj okrepi? Problem je predvsem v tem, da se sistem vzpostavlja kot družbeno dejstvo in kot naravno stanje, in kot tak ne predpostavlja pogojev svojega zloma. Vendar pa je kapitalizem kot specifična oblika ekonomskih odnosov, ki se je razširila v vsa družbena razmerja., družbeno strukturiran in zato podvržen spremembam.

Gibanja kot antisistemska gibanja opozarjajo na preobrazbo prehoda sistema ter pospešujejo razpad starega sistema, zraven pa sporočajo, da lahko prihodnji sistem sooblikujemo. Sistemi se rojevajo in umirajo, stvar političnega delovanja pa je, da skonstruiramo prihodnji sistem, ki bo vsaj za spoznanje boljši od prejšnjega (oziroma, da vsaj težimo k temu). Gibanja so pomemben politični faktor, ki je zelo senzibilen, ne le za marginalizirane politične teme, temveč tudi za odnose dominacije, ki so kot latentno prisotne značilnosti, vpeti v vsakdanje družbene prakse. Gibanje gibanj deluje kontra politični apatiji in vdanosti v usodo v smislu, »da se na svetu nič več ne da narediti, spremeniti«. Že samo delovanje pomeni spremembo in to je tudi temelj politike, političnega.

VIRI IN LITERATURA

- Andreson, Benedict (1998) *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Arendt, Hannah (1997) *Svoboda in politika*. V Adolf Bibič (ur.) *Kaj je politika?* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Arendt, Hannah (1996) *Vita activa*. Ljubljana: Krt.
- Balibar, Etienne (2002) *Marxova filozofija*. Ljubljana: Krtina.
- Bourdieu, Pierre (2003) *Sociologija kot politika*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Bourdieu, Pierre (2002) *Bistvo neoliberalizma, Ta uresničuje se utopija neomejene eksploatacije*. Monitor ISH, Vol. 4, N 1/4: 299-304.
- Bourdieu, Pierre (2002) *Politika globalizacije*. Monitor ISH, Vol. 4, N 1/4: 304-307.
- Chomsky, Noam (1997) *Somrak demokracije*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Debord, Guy (1999) *Družba spektakla, Komentarji k družbi spektakla, Pangirik: prvi del*. Ljubljana: Študentska založba.
- Foucault, Michel (2000) *Zgodovina seksualnosti. I, Volja do znanja*. Ljubljana: ŠKUC
- Holmes, Brian (2002) *The Flexible personality: For a New Cultural Critique*.
http://www.memefest.org/shared/docs/theory/brian_holmes-the_flexible_personality.doc (15.8.2004)
- Holmes, Brian (2003) *We Plebeians*.
http://www.memefest.org/shared/docs/theory/brian_holmes-we_plebeians.doc (15.8.2004)
- Holmes, Brian *Unleashing the Collective Phantoms. Flexible Personality, Networked Resistance* http://www.memefest.org/shared/docs/theory/brian_holmes-unleashing_the_collective_phantoms.doc (15.8.2004)
- Holmes, Brian (2004) *Notes for the Future – After Free Cooperation*.
http://multitudes.samizdat.net/article.php3?id_article=1439 (15.8.2004)
- Holmes, Brian (2004) *Reverse Imagineering: Toward the New Urban Struggles*.
http://multitudes.samizdat.net/article.php3?id_article=1402&var_recherche=brian+holems (15.8.2004)
- Holmes, Brian *The Revenge of the Concept: Artistic Exchanges and Networked Resistance*.
<http://slash.autonomeia.org/analysis/03/01/24/1340201.shtml> (15.8.2004)

- Jalušič, Vlasta (1996) *Hannah Arendt: Politika kot možnost*. V Hannah Arendt Vita activa. Ljubljana: Krt.
- Jalušič, Vlasta (1992) *Politika kot kurba*. V Rudi Rizman (ur.) Sodobni liberalizem. Ljubljana: Krt.
- Jalušič, Vlasta (2002) *Žametne revolucije in izginjanje politike v postsocializmu*. V Tonči Kuzmanić Revolucija: zbornik predavanj prvega letnika DPU. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Klepec, Peter (2002) *Imperij proti množici*. Filozofski vestnik, Letnik XXIII, Številka 3: 149-166.
- Klepec, Peter (2003) *Politika množice?* Problemi: revija za kulturo in družbena vprašanja, letnik 41, številka 4-5. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- Kovačič, Gorazd (2002) »Antiglobalisti«: kaj niso in kako so?. ČKZ, letnik XXX, številka 209-210: 115-139. Ljubljana: Študentska založba.
- Kurnik, Andrej (2003) *Biopolitika – novi družbeni boji na horizontu*. Doktorska disertacija. Ljubljana: FDV.
- Kurnik, Andrej (2002) *Aqui estamos*. ČKZ, letnik XXX, 2002, številka 209-210. Ljubljana: Študentska založba.
- Kuzmanić, Tonči (2002) *Policija, mediji, UZI in WTC*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kuzmanić, Tonči (2002) *Rehabilitacija politike skozi redefinicijo revolucije*. V Tonči Kuzmanić (ur.) Revolucija: zbornik predavanj prvega letnika DPU. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kuzmanić, Tonči (2001) *Globalizacija in evropska idolatrija*. V Pajnik, M. in Drolc, A.: Obrazi naše Evrope. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kuzmanić, Tonči (1999) *Od civilne družbe, prek liberalizma do neokapitalizma (za-kaj smo se borili v osemdesetih)*. V Bohinc, R. in Černetič, M. (ur.) Civilna družba v Sloveniji in Evropi. Ljubljana: Društvo občanski forum: FDV.
- Kuzmanić, Tonči (1996) *Ustvarjanje antipolitike. Elementi genealogije družboslovja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Leggewie, Claus (1997) *Politična ustvarjalnost*. V Adolf Bibič (ur.) Kaj je politika? Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Lukšič, Igor (2000) *Med politično strategijo in medijskim prijemom*. V Igor Lukšič (ur.) Nova socialdemokracija – opredelitve in kontraverze tretje poti. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

- Lukšič, Igor in Kurnik, Andrej (2000) *Hegemonija in oblast. Gramsci in Foucault*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Marx, Karl (1969) *Prispevek k židovskemu vprašanju I, II*. V MEID, I. zvezek. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Močnik, Rastko (2003) *Ali se novinarstvo lahko upre svojemu zatonu?* Sprema beseda v Serge Halimi Novi psi čuvaji. Ljubljana: Maska: Mirovni inštitut.
- Močnik, Rastko (2000) *Antisistemska gibanja ob izteku sistema*. ČKZ, letnik XXVIII, 2000, številka 198-199. Ljubljana: Študentska založba.
- Močnik, Rastko (1999) *3 teorije. Ideologija, nacija, institucija*. Ljubljana: Založba/*cf.
- Negri, Antonio in Hardt, Michael (2003) *Imperij*. Ljubljana: Študentska založba.
- Offe, Claus (1987) *Nova družbena gibanja. Izziv mejam institucionalne politike*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Negri, Toni (2002) *Towards an Ontological Definition of the Multitude*.
http://multitudes.samizdat.net/article.php3?id_article=269 (15.8.2004)
- Negri, Toni (2002) *The Order of War*.
http://multitudes.samizdat.net/article.php3?id_article=629 (15.8.2004)
- Negri, Toni (2001) *Così comincio a cadere l'impero*.
http://multitudes.samizdat.net/article.php3?id_article=325 (15.8.2004)
- Pikalo, Jernej (2003) *Neoliberalna globalizacija in država*. Ljubljana: Sophia.
- Renner, Tanja (2000) *Teze k Utopistikam: o svobodi in negotovosti*. ČKZ, letnik XXVIII, 2000, številka 198-199. Ljubljana: Študentska založba.
- Virno, Paolo (2003) *Slovnica množstva, K analizi oblik sodobnega življenja*. Ljubljana: Krt.
- Vatter, Miguel (2002) *Politics as war: a formula for radical democracy?*
http://multitudes.samizdat.net/article.php3?id_article=42&var_recherche=vatter+miguel (15.8.2004)
- Virno, Paolo (2001) *Moltitudine et principio di individuazione*.
http://multitudes.samizdat.net/article.php3?id_article=332&var_recherche=paolo+virno (15.8.2004)
- Virno, Paolo (2004) *La festa del General Intellect*.
http://multitudes.samizdat.net/article.php3?id_article=1414 (15.8.2004)
- Virno, Paolo (2002) *Multitude/ working class*.
http://multitudes.samizdat.net/article.php3?id_article=261&var_recherche=paolo+virno (15.8.2004)

- Rizman, Rudi, ur. (1992). *Sodobni liberalizem : zbornik*. Ljubljana: Krt
- Wallerstein, Immanuel (2003) Entering Global Anarchy. *New Left Review*: 27-35.
- Wallerstein, Immanuel (2002) New Revolts Against the System. *New Left Review*: 29-39.
- Wallerstein, Immanuel (2000) *Rasistični albatros : družboslovje, Jörg Haider in Widerstand*. ČKZ, letnik XXVIII, 2000, številka 198-199. Ljubljana: Študentska založba.
- Wallerstein, Immanuel (1999) *Utopistike. Ali izbira možnosti 21. stoletja*. Ljubljana: Založba/*cf.
- Wallerstein, Immanuel (1999) Patterns and Perspectives of the Capitalist World-Economy. V Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi *International Relations Theory. Realism, Pluralism, Globalism and Beyond* (Third edition).
- Yuen, E. Burton-Rose, D. Katsiaficas, G. (ur.) (2004) *Confronting Capitalism: Dispatches From a Global Movement*. New York: Soft Skull Press.